

ગાંધીકાવ્યસંગ્રહ

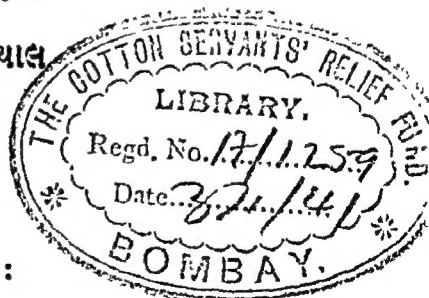
: સંપાદક :

ઝીણાબાઈ દેસાઈ

ઉમાશંકર જોષી

: કવર ડિઝાઇન :

ગોવર્ધન પાંચાલ

: પ્રકાશક :

વિદ્યાર્થી-પંચાયત, શ્રી ગાંધીબાઈ હાઈસ્કૂલ, વીલેપારલે

૨૫૫

જા. ૩૦૬

દેવગી

(ગીતા)

: પ્રથમ આવૃત્તિ :

રેડીઆયારસ ૧૯૯૩

મૂલ્ય રૂ. ૭૩૨/૦૦

34044

34044

પ્રકાશક : વીણેપારગેની શ્રી. ગોકળીઆઈ પૂનમચંદ પીતામ્બર હાઇસ્કૂલની
વિદ્યાર્થી-પંચાયત વતી શ્રી. ઉમાશંકર જોષીએ પ્રસિદ્ધ કર્યું.

મુદ્રક : જાદવજી પીતામ્બર ઠક્કર, આનંદ પ્રિન્ટિંગ વર્ક્સ,
દેવકરજી મેન્શન, પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, સુબંધ રં.

નિવેદન

શ્રી ગોકર્ણીબાઈ હાઈસ્કૂલની વિદ્યાર્થી-પંચાયતના ૧૯૩૭-૩૮ ના ઠરાવ નં. ૪૦ અનુસાર આ પુસ્તક પ્રસિદ્ધ થાય છે તેની નોંધ લેતાં અમને આનંદ થાય છે. પ્રસ્તુત ઠરાવ નીચે મુજબ છે :

“ ઠરાવવામાં આવે છે કે તા. ૧-૨-૩ ઓક્ટોબર ૧૯૩૭ ના દિવસે ગાંધી-જયન્તી તરીકે ઉજવવા આચાર્યશ્રીને વિનંતિ કરવી, અને સદરહુ ઉત્સવની ઉજવણી અર્થે નીચે દર્શાવેલી પ્રવૃત્તિઓમાંથી શક્ય હોય તેટલી પંચાયતે હાથ ધરવી :

(૧) પૂ. ગાંધીજીનાં જીવન ઉપર નિબંધોતોનાં ભાષણ.

(૨) પૂ. ગાંધીજીનાં અને પૂ. ગાંધીજી સંબંધી પુસ્તકો, લખાણો, વગેરેના સંગ્રહ અને તેમનાં ચિત્રો, છબીઓ, મૂર્તિઓ, વગેરેના સંગ્રહ કરી ગાંધી-સાહિત્ય-કલા-પ્રદર્શનની યોજના.

(૩) પૂ. ગાંધીજીની જીવન-પ્રવૃત્તિનાં લિન્ન લિન્ન અંગ ઉપાંગો દર્શાવતા નકશા, સાહિત્ય, વગેરેના સંગ્રહ.

(૪) પૂ. ગાંધીજીનાં લખાણોમાંથી ચૂંટી કાઢેલા ભાગોના મુખપાદ છપાવે.

(૫) રંગોળી-પ્રદર્શન.

(૬) પૂ. ગાંધીજીને લગતાં ગૂજરાતી કાવ્યોના સંગ્રહ કરી શક્ય હોય તો તેને જાપાની બહાર પાડવાની યોજના; અને જો તેમ ન થઈ શકે તો એવાં કાવ્યોના હસ્તલિખિત મુશોલિત સંગ્રહ તે દિવસે બહાર પડે એવી યોજના.

(૭) ઉત્સવને અનુરૂપ એવું રસદર્શન, રમત-ગમતો, ઇત્યાદિ.

વધુમાં ઠરાવવામાં આવે છે કે સદરહુ ઉત્સવને સાર્વજનિક સ્વરૂપ આપી શકાય એ હેતુથી વાલીઓ અને અન્ય નાગરિકોને નિમંત્રણ આપવું.

આ ઠરાવની છઠી વિગત જ્યારે નક્કી થઈ ત્યારે અમને ઓછી આશા હતી કે કાવ્યસંગ્રહ છપાવીને અમે બહાર પાડી શકીશું. પરંતુ અચાનક એક બહેન શનિવાર, તા. ૧૮-૯-૩૭ એ શાળાના પ્રાર્થનાસંમેલનમાં આવ્યાં, અને તેમને આ યોજનાની ખબર પડતાં આર્થિક પ્રશ્નને અગેજ ને એ યોજના પડતી મૂકવી પડતી હોય તો તેમ ન કરતાં નિશ્ચિંત બની અમારે એ કાર્ય હાથમાં લેવું એમ તેઓએ જણાવતાં અમારા આનંદનો પાર ન રહ્યો. તે જ દિવસે વર્તમાનપત્રોમાં એને અંગેની જાહેરાત કરી. એક બે દિવસ અનુકૂળ પ્રેસ શોધવામાં ગયા. તા. ૨૧-૯-૩૭ એ આનંદ પ્રીન્ટીંગ પ્રેસમાં મેટર છપાવા ગયું. અને તા. ૨૮-૯-૩૭ એ ચોપડી આખી છપાઈ તૈયાર થઈ. જે અસાધારણ સ્વરાથી આ કાર્ય થયું છે તે ખ્યાનમાં લેતાં એમાંની છાપ-ભૂંચો ક્ષમ્ય લેખાશે એવી અમારી આશા છે.

અમારી વિનંતિ સ્વીકારી ગૂજરાતના અને બૃહદ્ ગુજરાતના લગભગ ૨૫૦ થી ૩૦૦ નાના મોટા, જાણીતા અખણ્યા એવા મિત્રોએ પોતાના કાવ્યો તરત જ મોકલ્યાં હતાં તે બદલ તે સૌના પ્રતિ ઊંડી કૃતજ્ઞતાની લાગણી અમે વ્યક્ત કરીએ છીએ. અમને સાત દિવસનો જે ટુકડા સમય મળ્યો હતો તેમાં છપાઈ શકે એટલા કાવ્યોના અમે સંગ્રહમાં સમાસ કર્યો છે. અમને પૂરતો સમય મળ્યો હોત તો સંગ્રહનું કદ કદાચ આથી વધુગણું થાત. એટલે જે કાવ્યો આમાં નથી લઈ શકાયાં તે

માટે તેના લેખકો અમારી મર્યાદા ધ્યાનમાં લઈ અમને માફ કરશે એવી આશા રાખીએ છીએ.

અન્તમાં જે લેખકોનાં કાવ્યો વડે આ સંગ્રહ બની શક્યો તે સહુ લેખકોનો અમે આભાર માનીએ છીએ. અમારા સન્માન્ય શિક્ષકો અને અમારા અનેક સહાધ્યાયી લાઇ બહેનોમાંથી, જ્યાં પ્રત્યેક અમને શક્ય તેટલી મદદ કરી છે ત્યાં વ્યક્તિ વિશેષતા કેવી રીતે આભાર માની શકીએ ? આ સંગ્રહમાં હપાએલાં કાવ્યોની નકલ એ ત્રણ દિવસમાં થઈ છે એ ખ્યાલમાં રહે તો કેટલા હાથો એ માટે રોકાયા હશે તેની દૃષ્ટના આવી શકશે. અમારી શાળાના સંચાલકોના સાથ, સહાનુભૂતિ, પ્રેરણા વિના આ સંગ્રહ લાગ્યેજ સંભવી શકત. પણ તેમનાં તો અમારી ઉપર અનેક ઋણ છે ત્યાં આ વિશિષ્ટ ઋણનો બહાર સ્વીકાર કરી બીજાં ઋણને ગોણુ બતાવવા અમે નથી ઇચ્છતા. આનન્દ પ્રી-ટીંગ પ્રેસના સંચાલકોનો જે ત્વરથી એમણે કામ કર્યું છે તે બદલ આભાર ન માનીએ તો આ આભારદર્શન અપૂર્ણ જ રહે. અને જેમની પ્રેરણા અને પ્રોત્સાહનને લીધે આ પ્રકાશન શક્ય બન્યું તે પૂજ્ય બહેનો ? તે વ્યક્ત કરવા અમે શબ્દો નહિ શોધીએ-અરણે તત્સર્ગંધી મૌન જ સૈવીશું.

આશા છે કે વડીલો અમારી આ પ્રવૃત્તિને સહાનુભૂતિપૂર્વક જોઈ અમને એ દિશામાં વિશેષ માગદર્શન કરાવશે.

વીસેપારસે, ૨૮-૬-૩૭

મહેશ મહેતા

મહામંત્રી

(વિદ્યાર્થી પંચાયત

શ્રી. ગોડળીયાઈ હાઇસ્કૂલ

સં પા દ કી ય

ગૂજરાતી કાવ્યસાહિત્યમાં આ પ્રકારના સંગ્રહનો ઉમેરો કરતાં સહજ દોલ થાય છે. પણ ગાંધીજીને વિષે આપણી ભાષામાં એટલાં બધાં કાવ્ય, ગીત, ભજન, રાસ, ગરબી, મુકતક, ધૂન, ન્તડકણાં વગેરે લખાયાં છે કે પ્રજાવ્યાપી બળે આંદોલનોનાં મહામંથન શમ્યા પછી આજે જે આપણે એનાં ગીતનવનીત નહિ ઉતારી લઇએ તો કદાચ ગાંધીજીના સમકાલીન ગાયકાને એમને વિષે શી શી ભૂમિઓ હતી એની નોંધ સચવાઇ રહેવી અશક્ય જેવી થઈ પડે.

પ્રશસ્તિકાવ્યની ઉત્તમ કવિતાપ્રકારમાં ગણના થતી નથી. પણ આ સંગ્રહમાં ગાંધીજીની પ્રશસ્તિ ઉપરાંત, એમના જીવનને લગતા છતાં એમના જ નહિ પણ સારી પ્રજાના જીવનના ગણાઇ ચૂકેલા ઐતિહાસિક પ્રસંગોમાંથી પ્રેરાયલી કૃતિઓ પણ સદ્ભાગ્યે સારા પ્રમાણમાં છે. એક જ પ્રસંગ જૂઠાજૂઠા કવિઓની દષ્ટિએ ફેટલો ઐતિહાસિક કે આધ્યાત્મિક મૂલ્યવાળો છે એ નેવાનું પણ શક્ય બન્યું છે.

ઐતિહાસિક ઘટનાઓનું તાત્વિક અન્વેષણ કે રસાત્મક નિરૂપણ સમકાલીનોને હાથે યથાર્થ થાય એ સર્વથા અસંભવિત નહિ તોયે દુષ્કર તો છે જ. હિમાલયની તળેટીએ જિભેડો માણસ હિમાલયની ઊંચાઇ માપવા અસમર્થ નીવડે તો એ સમજી શકાય એવું છે. ગાંધીજીના જીવનના ઐતિહાસિક ગણાતા પ્રસંગોનું કાવ્ય અને તારતમ્ય તો સમય જ યથાક્રમે દર્શાવશે. આ સંગ્રહમાંથી તો ૧૯૧૩ થી ૧૯૩૭ એટલે કે ગાંધીજીના જીવનની અગલની એક પચીસીને ગૂજરાતી કવિઓએ કેમ સમજવા પ્રયત્ન કર્યો છે એટલું સ્પષ્ટ થશે તો બસ.

સાથે સાથે આ સંગ્રહનો એક બીજો દષ્ટિએ પણ ઉપયોગ થશે એવી આશા છે. ક્યાં સર્વને સુવિદિત એવું 'ગાંધીજીનું' વિરાટ જીવનકાવ્ય અને ક્યાં આપણું ભાષામહર્ષુ આ અદ્ય કાવ્ય ? ક્યાં પ્રજાના પ્રયુક્ત પ્રાણનો કાવ્યનદ અને ક્યાં આપણું શબ્દઝરણું ? આ અસંગતિનાં કારણો આપણા પ્રજામાનસની અને ભાષાપ્રવૃત્તિની મર્યાદાઓમાં નિજાસુતે મળશે. એ મર્યાદાઓ વિચારવાનું અને શક્ય તેટલા વેગથી વટાવી જવાનું અદ્ય સૂચન આવા સંગ્રહમાંથી જાગે તો યે ઓછું નથી.

ટુંક સમયમાં પણ અમને મહાગૂજરાતના અનેક કવિઓએ પોતા-પોતાની કૃતિઓ પહોંચાડી એટલે જ આ ગાંધી જ્યંતીના પ્રસંગ ઉપર જ સંગ્રહ બહાર પાડી શકાય છે. તે તે કવિઓનો અત્રે અમે હૃદયપૂર્વક આભાર માનીએ છીએ. મળી શકી તેટલી બધી જ સારી વસ્તુઓનો સંગ્રહમાં સમાવેશ કરવા પ્રયત્ન કર્યો છે. છતાં કાંઈ સારી કૃતિ રહી ગઈ હોય તો હરગુજર ચાહીએ છીએ.

ગાંધીજીનું ગૂજરાત આ ગાંધીકાવ્યસંગ્રહને અપનાવી લેશે એવી આશા છે.

વિલેપારણે
ગાંધીસભા ૧૯૯૩.

ઝીણાભાઈ દેસાઈ
ઉમાશંકર જોષી

અ તુ ક મ

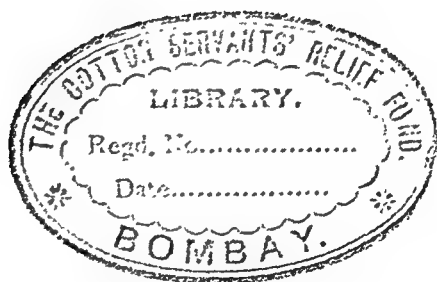
નં.	વિષય	લેખક	પૃષ્ઠ
૧	મહાત્મા ગાંધીને ચરણે	શ્રી ખજરદાર	૧
૨	અંતરની આહ	„ મેઘાણી	૬
૩	છેલ્લો કટોરો	„ „	૯
૪	માતા તારો ખેટડો આવે!	„ „	૧૧
૫	છેલ્લી સલામ	„ „	૧૫
૬	ત્રિમૂર્તિ	„ સુંદરમ્	૧૮
૭	બેલી એક બાપુ	„ તનસુખ ભટ્ટ	૨૦
૮	અવતાર	„ રત્નેશ્વરશિમ	૨૧
૯	દીવાદાંડી	„ „	૨૫
૧૦	નાખૂદા	„ „	૨૬
૧૧	જ્યન્તી પર્વ	„ „	૨૭
૧૨	માતનો ખેટો	„ „	૩૪
૧૩	મનમોહન ગાંધીજીને	„ લલિતજી	૩૭
૧૪	યુગ અવતાર	„ મરત મયૂર	૩૮
૧૫	ગરવા ગુર્જર ગાંધીજીને	„ લલિતજી	૩૯
૧૬	મીઠો મનમોહન મોર	„ „	૪૦
૧૭	પ્રેમ મૂર્તિ	„ ધરમસી તેજાણી	૪૧
૧૮	સતના આશકને	„ લલિતજી	૪૨
૨૯	જ્યવીરને	„ „	૪૩
૨૦	ધન્ય ભૂમિ	„ રાયચુરા	૪૪
૨૧	એ કાણુ?	„ રાયચુરા	૪૫
૨૨	ઓ ભવ્ય ડોસા!	„ હરિહર ભટ્ટ	૪૬

નં.	વિષય	લેખક	પૃષ્ઠ
૨૩	સત્યના સંતો	શ્રી હરિહર ભટ્ટ	૪૮
૨૪	સ્વપ્ન-શિક્ષી	„ મોહન દંડર	૪૯
૨૫	એ ભ્રમગીરાજ	„ કેશવ શેઠ	૫૦
૨૬	પળે પાછો	„ કૃષ્ણલાલ શ્રીધરાણી	૫૩
૨૭	બાપુનું નામ	„ તનસુખ ભટ્ટ	૫૭
૨૮	ગાંધીબાપુ	„ સોમાલાલ ભાવસાર	૫૭
૨૯	વિશ્વયન્ત્ર	„ મુંદરજી ખેરાધ	૫૮
૩૦	-બાપુજીને-	„ મોહન દંડર	૫૯
૩૧	નૂતનયુગનો પાર્થ	„ મુંદરજી ખેરાધ	૬૦
૩૨	કોની હશે એ બંસરી?	„ કલ્યાણજી મહેતા	૬૨
૩૩	જીવો જુગ જુગ	„ ગન્ધનન જોષી	૬૩
૩૪	ભેદી સૌ શુંખલાઓ	„ અમૃત પારેખ	૬૩
૩૫	અદ્વિતીય જીવનશ્રી	„ ચતિલાલ ડાયા	૬૪
૩૬	વંદન	„ ત્રિપાડી	૬૫
૩૭	ગાંધીજીને	„ મુરલી દાકર	૬૬
૩૮	અર્પણ	„ કોલક	૬૭
૩૯	મહાત્મ ચરણે	„ ગો.	૬૭
૪૦	ગાંધીજીની જીવનગરબી	„ કવિ રામજીલાલ	૬૮
૪૧	મહાત્માને અંજલિ	„ રસિક ત્રિપાડી	૭૨
૪૨	બીલોનું ગાંધી ગીત	„ ધર્મરાજ વૈદ્ય	૭૩
૪૩	સાબરમતીના સંતનું ઇગ્ત્યાંડથી		
	શુભાગમન	„ જહંગીર દેસાઈ	૭૪
૪૪	તપસ્વી	„ ગો.	૭૬
૪૫	પૂજ્ય ગાંધીજીને	„ શુભાગમન ઓઝર	૭૭

નં.	વિષય	લેખક	પૃષ્ઠ
૪૭	યુગદેવ	શ્રી મૂળજીભાઈ શાહ	૭૯
૪૮	ગાંધીજી તો	,, મુક્તા મંગળજી ઓઝા	૮૦
૪૯	બાપુની ઢાંડી કૂચ	,, ગોકુળભાઈ ભટ્ટ	૮૧
૫૦	શ્રેષ્ઠ સર્જક	,, પ્રહલાદ પારેખ	૮૪
૫૧	આખરી નિરંધાર	,, રમણ સોની	૮૫
૫૨	સુકાની	,, ગોકુળભાઈ ભટ્ટ	૮૭
૫૩	વિજય પ્રસ્થાન	,, જનાર્દન પ્રભાસ્કર	૮૮
૫૪	દરિદ્રનારાયણ	,, ઉમાશંકર જોષી	૮૯
૫૫	મહાત્માજી દ્વારા પરમાત્માનો સંદેશ	,, અંધ કવિ હંસરાજ	૯૦
૫૬	જાદુગર	,, પિપાસુ	૯૧
૫૭	બાપુને	,, કરસનદાસ માણેક	૯૨
૫૮	આજે ઉત્સવ રાષ્ટ્રદેવનો	,, મંજુલાલ મજુમદાર	૯૩
૫૯	મૃત્યુનો યાત્રી	,, ઉમાશંકર જોષી	૯૪
૬૦	ગાંધીજીને	,, ચંદ્રકાન્ત મહેતા	૯૬
૬૧	માડીના મુક્તિ યજ્ઞ	,, મનસુખલાલ ઝવેરી	૯૭
૬૨	બાણપથારી	,, ઉમાશંકર જોષી	૧૦૦
૬૩	જીવનનો કલાધર	,, " "	૧૦૬
૬૪	રાષ્ટ્ર યજ્ઞ	,, ધનંદુલાલ ગાંધી	૧૧૧
૬૫	મોહનનાં ભર્ગ	,, ઈ.	૧૧૨
૬૬	વંદુ મહાત્મા	,, ગો.	૧૧૨
૬૭	કાણના ચરણમાં ?	,, ધનસુખલાલ કૃ. મહેતા	૧૧૩
૬૮	મંગલ શબ્દ	,, ઉમાશંકર જોષી	૧૧૬
૬૯	સ્વાગતમ્	,, બાદરાયણ	૧૧૮
૭૦	મહાત્મપ્રસાસ્તિ:	,, "	૧૧૯

ગાંધીકાચ્છત્રચક્ર

મહાત્મા ગાંધીને ચરણે

(ગાંધીજીની પચાસમી વર્ષગાંઠને મંગલદિનેઃ, રવિવાર, તા. ૨૧-૬-૧૯)

: ખંડ દર્શિત :

૧

ગાંધર્વ આવો ગગનના !

સૂર તમ સુરસદનના

સ્નેહે ભર્યા,

સત્યે ઠર્યા,

દ્યો આજ મોંઘા કવનના !

આવો, ગવૈયા સ્વર્ગના સુરસાજમાં,

આવો અમારા સત્યસ્નેહસમાજમાં !

ખગ સર્વ મધુકંઠી મળો !

મધુર લહરીઓ ભળો !

પાછા ફરો પડછંદ સામ અવાજમાં !

સંગીતદેવી ! કાવ્યદેવી ! સર્વ આજે આવલે !

અહીં અમર મોહનગાન સહુ સાથે મળી ગવડાવલે !

૨

મોંઘો અમૂલ્ય પ્રસંગ આ,

છે અતુલ્ય ઉમંગ આ;

પ્રિય હૃદયના

સુરવિજયના

મોંઘા અમારા રંગ આ :
 એ રંગમાં ક્યમ એકલા અહીં મહાલીએ ?
 આ લોક ને પરલોક સાથે ઉભળીએ :
 શિર જેતું અડતું સ્વર્ગને
 ધારતું રવિલગ્નને,
 ના ભૂલતું તે આ ધરા પણ લાળીએ :
 એ આત્મનો ઉત્સવ ઉજવવા, સુરજનો ! પૃથ્વીજનો !
 આવો બધા, અહીં ગાંઠીએ નવપ્રેમગાંઠ પતીજનો !

૩

એ ગાંઠનારો કેા હશે ?
 જગ બધી જે મોહશે
 સદ્વચનથી,
 સન્મથનથી
 જે આંસુ જનનાં લોહશે ?
 જેને જડીબુટ્ટી મળી કલ્યાણની,
 જેણે ઘડી પૂરી મહત્તા પ્રાણની,
 વનવન વિશે જે આથડયો,
 અસુર શું નિર્ભય લડયો,
 સત્યેજ જડતો વાત જે નિર્માણની :
 માનવહૃદયના રોગને ઝટ પારખી દે સાર તે,
 એવાં વસાણાં રાખનારો ગાંધી એક જ ભારતે !

૪

ક્યાં શુદ્ધિ જોઈ ધર્મની,
મન, વચન ને કર્મની ?

ભારત ! ખરે

જુગજુગ ધરે

મોટાઈ એ તુજ મર્મની !

રાખ્યું હરિશ્ચંદ્રે અમોહું સત્ય જે,

ટેકી અડગ પ્રહલાદ કેરું કૃત્ય જે,

ભારતતણા ઇતિહાસમાં

છે રહ્યું ચિરવાસમાં,

એ સત્યની જુગજુગ બતાવી ગત્ય જે :

તે ના રહે ઢંકાઈ અહીં અજ્ઞાન કેરી આંધીએ;

કળિયુગ વિશે એ સત્ય તો રાખ્યું મહાત્મા ગાંધીએ !

૫

વ્યાખ્યો અધર્મ બધે ઘણો

કારમો માયાતણો,

આ દેશમાં

મન કલેશમાં

ચાલ્યાં વિનાશી ઘર્ષણો :

દીસે હરાયાં તીર્થ કેરાં તેજ હા,

ના આજ ગંગાસ્નાન તારે રહેજ હા,

ના પેટભર લોજન મળે,

બાળ ભૂખ્યાં ટળવળે,

છે મેઘ સૂકાયા બધે ગગને જ હા!
 એ સત્ય ખૂટ્યું ત્યાં બધે ખૂટે જ સુખનાં સાધનો,
 એ સત્યને સ્થાપે ફરી આ વીરલો ગુજરાતનો!

૬

એ વીર આજ વધાવીએ,
 સ્નેહ યુષ્મો લાવીએ.
 નવજીવને
 નવઉરધને

એ સત્ય આત્મ સમાવીએ,
 જેણે ન જાણી કોઈ દિન પણ કૂરતા;
 જેની અખંડ જણાય યૌવનશૂરતા;
 જેના મહાસંયમથકી,
 ધર્મમથ ઉદ્યમથકી,

તેજ શત્રુને પણ સ્નેહપિંજર પૂરતા;
 જે કર સર્વા મલુકા વિરલ એ ભવ્ય જીવનમાળના,
 તે અમ શિરે તપને સદા! ન પ્રહાર લાગે કાળના!

૭

મોહન! અમારા વીર એ!
 સાધુ, દાના, પીર એ!

સુકુમારતા
 ઉર ધારતા

અલમસ્ત મીર ફકીર ઝો !

મોહન ! તમારી પ્રાણુમોહન ખંસરી !

મોહન ! તમારી સત્વદોહન ખંસરી !

સહુ મોહને બૂલાવતી,

રસ અખંડ જમાવતી,

મોહન ! તમારી પ્રલસોહન ખંસરી !

વાળે અખંડ પ્રવાહથી સહુ સ્થિર થઈ સુણીએ અમે
એ રસ દપકતા શબ્દ ઝીલી આત્મમાં ધુણીએ અમે !

૮

વીરા ! લળે ઉર કેમ ના,

આ મહોત્સવ હેમના

ભારત વિશે

પળપળ દિસે:

લ્યો નમન આ અમ પ્રેમનાં !

વીરા ! તમારું તેજ હૃદય જગાડે !

અમ છવને તમ સત્યખીજ ઉગાડે !

અમ કુંજ લીલો થાય આ,

ભારતે રસ છાય આ,

ગંગા ફરી દેવત્વભર વહેવાડે !

તમ જ્યોતથી અહીં દેડ જળે જ્યોત સત્ય સમાધિની !

ભારત વિશે ઘરઘર થજે જય જય મહાત્મા ગાંધીની !

અંતરની આહ

[ગોળમેજ પરિષદમાં જતાં અટક્યા ત્યારે]

મને સાગરપાર યોલાવી ઓ છિટન !

આદરમાનભર્યાં દઇ ઇજન,

ખાંધવતા કેરાં ખાંધીને અધન,

આખર આજ મતિ ખગડી :

ફૂડી રવેત ધન રગદોળી રહી ?

અયિ ! અમૃત ચોઘડિયાં ગડિયાં

ત્યારે કેમ હુળાહુળ બોળી રહી ?

મારા કોલ પળાવવા કાણીએ

ખાંડ્યા જેડૂતોને મેં તો ખાંડણીએ

એનાં ધાન લીધાં કણીએ કણીએ.

‘અધી જાઓ વીરા મારા, નેકીને ખાતર !’

એમ ઘૂમ્યો વિનવી વિનવી

ત્યારે વાહ સુખન ! ઇમાનદારી કેરી

વાત તારે તો નવી ને નવી !

હું ‘સુલેહ ! સુલેહ ! સુલેહ !’ રટ્યો ;

નવ નેકીને પંથેથી લેશ હટ્યો

દિલે તારેથી તોય ન દંશ મટ્યો !

હું ‘ડરાવ ! દખાવ ! રીખાવ !’ વિના

ખીજે દાવ એકે ય શીખી જ નથી !

તુંને શું કહું માનવની જનની !

વશ થાય પશુ પણુ ંહાલપથી.

મારા ખેડુને માર : મને તાંહી મ્હેકિલ !

આંહી ગોળીખાર : ત્યાં કૂળે કોકિલ !

આંહી કાળાં કાળાગાર : ત્યાં મંજિલ !

ખૂળ થયાં અપમાન, મળ્યાં વિષપાન,

હવે મને રોષીશ ના !

મારાં સ્થાન માતાકેરી ઝુંપડીએ

મને મ્હેકીલમાં બેલી ! ગોતીશ ના !

અહીં છે, અહીં છે, સુગતિ અહીં છે;

નથી ત્યાં, નથી ત્યાં, ખીલે ક્યાં, અહીં છે;

ખ્યારી મા-ભૂમિની ધરતી મહીં છે.

એને શોધીશ ના દિલ ! સાગર ખાળની

તેજલરી તકરાર વિષે,

એનો રાખીશ ના ઇતખાર હવે

ખીજવાર કો'કોલકરાર વિષે !

વળી જાઓ રે ંહાણુ વિદેશ તાણાં !

મારે હૈયે તો કોડ હતા ચે ઘણા

મારી સૃષ્ટિના સંત સમાગમના.

મારે હોંશ તો ખાસ હતી મારા ખૂનના
 ખ્યાસી જનોના મિલાપતણી,
 મારે હામ હતી ભૂખ્યા સિંહોને-ઘોડમાં
 પેસીને પીઠ પંપાળવાની,

મહાસિંધુની ઓ લહરી લહરી !
 તમે બિન્દુએ બિન્દુની જીભ કરી
 કહેલો સારા વિશ્વને તીર ફરી—
 જગ બાંધવતા કેરા વૈરીજનોને ન
 ગાંધીનું પ્રેમ પ્રયાણ ગમ્યું,
 હા રૂ ગોળા ના વા ર સ દા ર ને નગન
 ફકીરનું નેત્ર સુંધા ન ગમ્યું.

મેઘાણી.

છેલ્લો કટોરો

[ગોળમેળ પરિવર્તમાં જતી વેળાએ]

છેલ્લો કટોરો ઝેરનો આ : પી જાણે બાપુ !
સાગર પીનારા ! અંજલિ નવ ઢાળાણે બાપુ !

અણખૂટ વિશ્વાસે વહ્યું જીવન તમારું :

ધૂર્તો દગલગાળે થકી પહિયું પનારું :

શત્રુ તણે ખોળે ઢળી સુખથી સુનારું :

આ આખરી ઓશિકડે શિર સોંપવું, બાપુ !

કાપે લલે ગર્દન : રિપુ મન માપવું, બાપુ !

સુરઅસુરના આ નવયુગી ઉદ્ધિ-વલોણે

શી છે ગતાગમ-રત્નના કામી જનોને ?

તું વિના શંભુ ! કોણ પીશે ઝેર દોંણે ?

હૈયા લગી ગળવા ગરલ ઝટ જાઓ રે બાપુ !

ઓ સૌમ્ય રૌદ્ર ! કરાલ-કોમલ ! જાઓ રે બાપુ !

કહોશે જગત : જોગી તણા શું જોગ ખૂટ્યા ?

દરિયા ગયા શોષાઈ ? શું ધન નીર ખૂટ્યાં ?

શું આલ-સૂરજ અંદ્રમાનાં તેલ ખૂટ્યાં ?

દેખી અમારાં દુઃખ નવ અટકી જાણે, બાપુ !

સહિયું ઘણું, સહિયું વધુ : નવ થડકાણે બાપુ !

આખૂકે, જાતી, ઠંડ, ડંડા મારના,
 જીવતાં કપ્રસ્તાન કારાગારનાં,
 થોડા ઘણા છંટકાવ ગોળીબારના,
 એ તો બધાં ચ ઝરી ગયાં કોઠે પડ્યાં, બાપુ!
 ફૂલ સમાં અમ હૈડાં તમે લોઢે ઘડ્યાં બાપુ!
 શું થયું, ત્યાંથી ઢીંગલું લાવો ન લાવો:
 ખોસા દહશું, ભલે ખાલી હાથ આવો!
 રોષશું તારે કંઠે રસબસતી ભુજાઓ.
 દુનિયા તણે મોંચે જરી જઈ આવળે બાપુ!
 હુમદદિના સંદેશડા દહ આવળે બાપુ!
 જગ મારશે મેણાં ન આંચો આત્મજ્ઞાની!
 નાંચો ગુમાની પોલ પોતાની પિછાની!
 જગપ્રેમી જોયો! દાઝ દુનિયાની ન જાણી!
 આજર માનવ-જાત આકુલ થઈ રહી, બાપુ!
 તારી તળીળી કાજ એ તલખી રહી, બાપુ!
 જા બાપ! માતા આખલાને નાથવાને,
 જા વિશ્વહૃત્યા ઉપર જળ છાંટવાને,
 જા સાત સાગર પાર સેતુ બાંધવાને,
 ધનધોર વનની વાટને અજવાળતો, બાપુ!
 વિકરાળ કેસરિયાળને પંખળતો, બાપુ!
 ચાલ્યો જજો! તુજ લોભિયો! ભગવાન છે, બાપુ!
 છેલ્લો કટોરો ઝેરનો પી આવજો, બાપુ!

મેઘાણી

માતા તારો ઘેટડો આવે!

[ગોળમેઘ પરિવદ્ધમાંથી પાછા વળતી વેળાએ]

માતા! તારો ઘેટડો આવે,
'આશાહીન એકલો આવે.'

ને ને! મારો ઘેટડો આવે,
સંદેશાઓ ખેપિયા લાવે.

34044

જવાહરમુખી એને કાળને રે એની આંખમાં અમૃતધાર;
એવો કોઈ માનવી આવે,
ભેળાં કાળનોતરાં લાવે—માતાં

મૃતો રે હોય તો જાગને સાચર! ઘેર આવે પ્રાણધાર;
હુંયે તારે બાંધ હિંડોળા,
મોલી મારો ખાચ જે ઝોલા—માતાં

ધૂળરોળાણા એ મુખ માથે, વીરા, છાંટને શીતળ છોળ;
પ્રેમેથી ખાદુલિયા ધોળે!
આછે આછે વાયરે લહોળે—માતાં

તારા નેવાં એના આતમાનાં ગેથી હિમ અગાધ લિંડાણ;
ત્યાંયે આને આગ લાગી છે,
ધુંવાધાર તોપ દાગી છે—માતાં

સાત સિંધુ તમે સામટા રે! એની ઓલવાશે નાહુ ઝાળ;
ઠાલાં નવ ઢાળશે પાણી!
ના ના એની વેદના નાની—માતાં.

કોટકોટાન હુતાશ જલે તારા હૈયાની માંહી ઓ આલ!
એવી ક્રોડ આપઠા ધીકે
છાની એની છાતડી નીચે—માતાં.

માનતાં'તાં ક્રુડાં માનવી રે, એને ફાસલાવી લેવો સેલ!
પારધીનાં પિંજરાં ખાલી,
હુંસો મારે નીકળ્યો હાલી—માતાં.

બોર અંધારી એ રાતમાં રે બીજાં બાળ બોરાણાં તમામ
આઠે ખેડોર જગતી આંખે
એઠો તું તો દીવડે આંખે—માતાં.

ખૂડ્યા ખૂડ્યા બીજે બેલડા રે માયામોહ કેરે પારાવાર;
ઠહાલા! તું તો પોયણું નાનું
ઉભું એક અણુલિંજણું—માતાં.

પોતાના પ્રાણપિપાસુના તેં તો ખોળલે ખેલાવ્યાં બાળ;
ચૂમી ચૂમી છાતીએ ચાંખ્યાં
ખંધુતાના ખોલડા આખ્યા—માતાં.

રોમે રોમે તારે દાંત લીંસી ઝેરી કરડયા કાણુડા નાગ;
 ડંખે ડંખે દૂધની ધારા
 રેલી તારા દેહથી, ખ્યારા—માતા૦

ચીર પાંચાળીનાં ખેંચવામાં નો'તા પાંડવોએ દીધા હાથ;
 આજે અધિકાઈ મેં દેખીં
 એટાએએ માતને પીંખી—માતા૦

એકલો તું આડ હાથ દેતો ભલો દોખિયાંને દરબાર
 તારી એ અતાગ સખૂરી
 શોષી લીધી વેરીએ પૂરી—માતા૦

ફૂડ પીધાં, હીણુમાન પીધાં, પીધાં ચોળી દગાવાળાં દધ,
 કકડતાં તેલ તેં પીધાં
 ગાળી ગાળી લોહ પણુ પીધાં—માતા૦

ગોપવીને છાના ઘાવ કલેજના, રાખજે ખૂબ ખામોશ!
 વાવાઝોડાં કાળના વાશે
 તે દિ' તારી વાટ ભેવાશે—માતા૦

કંપશે સાત પાતાળ આલે જતાં ઝીંકશે સાચર લોહ,
 ખંડે ખંડે મોળશે લાવા,
 ભૂકમ્પોના ગાજશે પાવા—માતા૦

‘ધાઓ ધાઓ ધેનુપાળ!’ એવો તે દિ બાકશે રે હાહાકાર,

શાદૂળા ને સાંઠ માતેલા

કુંગે કુંગે લાગશે લેળા—માતાં

લાઇ વિદેશીડા! વિનવું રે એને રોકશે મા અઝીવાર,

ઝેઠી હું તો દીવડો બાળું

ક્યારે એના ગાલ પંપાળું—માતાં

તારી કમાઇ ગુમાઇતો રે મારે માગવો નોય હિસાબ,

બહાદા! તારે ખાકની ઝોળી,

માતા કરે મન અમોલી—માતાં

છેલ્લી સલામ

[પહેલા અનશનવ્રતના સમાહ વખતે]

[ઢાળ:—“ ભૂલ્યો રે ભૂલ્યો રે રાજ સત રે ગોપીચંદણ
પિયા ! પરદેશે ન જનાં હો છ ।

એ રે સેજડિયે અમને નીંદરા ન આવે ને,
મારે મન રાજ ન ભાવે હો છ ! ” એ લજનતો.]

સો સો રે સલામું મારાં ભાંડુડાંને કે'લે રે,
ઝાઝેરા જુહાર જગને દેલે હો છ !
મળાયું ન તેને સહુને માફમાફ કે'લે ને
રુદિયામાં રાખી અમને રે'લે હો છ.

ટીચે ટીચે શોણિત મારાં તોળી તોળી આયું તોયે,
પુરાં જેનાં પ્રાછત કદિ ચે જડશે ન છ,
એવાં પાપદાવાનલમાં જળે છે જનેતા મારી,
દિલડાના ડુંગર સળગ્યા—ઠરશે ન છ !
—સો સો રે સલામું.

* કીધાં ખાખ ખાંડવવનને પાંડુ તણા પુત્રે તે દિ'
નિરદોષી નાગાં લાખો ભુંજણાં હો છ,

* અર્જુનને ખાંડવવન સળગાવીને સર્પોને નહિ પણ નાગ નામની
અનાયઃ માનવજાતિને ભરમીભૂત કરી હતી : કેવળ એ આદિનિવાસી-
ઓનો પ્રદેશ પચાવી પાડવા સારું.

આહુતાં નિવાસી એ તો આ રે આર્ય લોભ કેરાં,
પૂર્વજ માહુરાને પાપે ઓરાણાં હો છ.
—સો સો રે સલામું.

† રઘુપતિ રામ મારા રુદાનો વિસામો એણે
ઋષિઓને વચ્ચેને બાધેલ ખોટયું હો છ,
પ્રભુનામ લજતો એણે પારાધી સંહારિયો રે,
એનું બોર પાતક આજે ઉમટયું હો છ!
—સો સો રે સલામું.

છેદાં, બાલ્યાં, ગારદ કીધાં પૃથ્વીના પેટમાં ને,
અસૂરો કહીને કાલ્યાં વનવાસ છ;
છવતાંને કાળે જૂદી નરકું બંધાવિયું ને
સદાના નરાધમ રાખ્યાં દાસી દાસ છ!
—સો સો રે સલામું.

‡ સમર્થોની સત્તા સંતો, ધૂતારાની ધૂતણબાછ.
કુડિયા ગુરુની કૈં કૈં કરામાત છ;
એની તો વણાવી ધીંગી ધરમધન્યો ને
ભાંડુ કેરે રંગતે રંગી ભલી ભાત છ!
—સો સો રે સલામું.

† બ્રાહ્મણે આવીને રામચંદ્ર પાસે પોકાર કર્યો કે શમ્ભુક નામના એક શૂદ્રે તપશ્ચર્યા માંડી છે તે કારણે મારો પુત્ર મૃત્યુ પામે છે. તે પરથી રામચંદ્રે એ તપસ્વીનો શિરચ્છેદ કર્યો હતો.

‡ આ બધા જુદા-જુદા ધર્મને નામે થઈ રહેલ છે એ ભાવાર્થ.

એવી એવી ઝડીઓ મારાં સહોદરો ઝીલતાં ને,
 ધરમધન કેરે ક્યારે સીંચાણુ હો છ;
 રુદામાં શમાવી સરવે રુદનપિયાલા વાલાં
 હરિ કેરા રથડા હેઠળ પિલાણુ હો છ.
 —સો સો રે સલામું.

રથના સારથિડા સુણુને સાધુ ને શુંસાઈ સરવે !
 કડાકા કરે છે રથની ધરીઓ હો છ.
 બુવો બુવો બુગનો ભૈરવ ઉભો વાટ ખાળી આળે,
 ભીતર તો નિહાળો, હરિ કયાં પળિયો હો છ.
 —સો સો રે સલામું.

બુગનો મહારાજ આળે મહાકાળ જાગિયો ને,
 ધરમ કેરાં ધારણ કાંટા માંડે હો છ :
 * સતને ત્રાજવડે મારાં કલેજાં ચડાવિયાં મેં,
 શીશ તો નમાવ્યું શાસનદંડે હો છ.
 —સો સો રે સલામું.

હરિ કેરાં તેડાં અમને-આવી છે વધામણી રે,
 દલિતોને ઉત્સવ હાકલ પડી છે હો છ.
 હસતાં મુખડાંની અમને વિદાયું દિયો રે વહાલાં !
 રખે કોઈ રોકે નયણું રડીને હો છ !
 —સો સો રે સલામું.

મેઘાણી.

* મહાત્માજીના શબ્દો 'I have laid down my life in the service of justice'

ત્રિભૂતિ

: શિખરિણી :

પ્રકૃ

ધરી આ જન્મે થી પ્રભુ ચરસ દીક્ષા તડકેતું
હતું જે સંતાપે જગત દુખિયું, કિલિન્ત રડતું,
લઈ ગોદે ભાયુ' હૃદયરસની હૂંકે મહીં ને,
વધા : 'શાંતિ, બહાલાં, રુદન નહિ બુદ્ધી દુઃખતણી.'

અને બુદ્ધી લેવા વનઉપવનો ખૂંદી વણિયા,
તપશ્ચર્યા કીધી, ગુરુચરણ સેવ્યા, વ્યરથ સૌ
નિહાળી, આત્મામાં કરણ સહુ સંકેલી ઉતર્યા,
મહા યુધ્ધે જીતી વિષય, લઈ બુદ્ધી નિકળીઆ.

પ્રજોધ્યા ધૈર્યે તે વિરલ સુખમંત્રો, જગતને
નિવાયુ' હિંસાથી, કુટિલ વ્યવહારે સરળતા
પ્રસારી, સૃષ્ટિના અઘઉદ્ધિ શૂન્યા મુખથકી,
જગત આરમૌપચ્ચે ભરતી બહુવી ગંગકરુણા.

પ્રસો ! તારા મંત્રો પ્રગટ બનતા જે યુગયુગે,
અહિંસાકેરો આ પ્રથમ પ્રગટ્યો મંત્ર જગતે.

ધંશુ

મહા રૈદ્રે સ્વાર્થે જગત ગરકયું'તું, બલતણા
મદે થેલા લોકો નિરબળ દરિદ્રો કચઠતા,

વિસારી હૈયાથી પ્રભુ, જગત સર્વસ્વ ગણુતા,
પ્રતિ સ્થાને સ્થાને બસ નરકલીલાં જ પ્રગટી.

અહો, તેવે ટાણે વચન વદતો માર્દવતણાં,
હુબેલાંને હુઃખે સુખ મિલન હુઃખે જ કથતો,
દરિદ્રે ભગાડી પ્રબળ વચને વૃક્ષ બળનાં,
અમીકૃપી લેઈ જગપર ભમ્યો બાળ પ્રભુનો.

હગ્યાં બુદ્ધમી તજતો, બળમદ ભર્યાં તાજ સરકયા,
નમેલો એ આત્મા પ્રબળ રિપુ દુર્દમ્ય બનિયો,
લભૂક્યો ક્રોધાગ્નિ પ્રભુવિમુખનો ઝાળ ઝબકી,
તહીં તે હોમાઈ જગત હુઃખનો હોમ કરિયો.

સરી ત્યાં જે શાંત સરિત બલિદાને ઉભરતી,
કૃપાસ્નાને એના જગત ધખતું શીતળ થયું.

ગાંધી

પટે પૃથ્વી ફેરે ઉદય યુગ પામ્યો બળ તણો,
ભર્યાં વિદ્યુત, વાયુ, સ્થળ, જળ સુઠીમાં જગજને,
શિકારે ખેડ્યા ત્યાં મદભર જનો નિર્બળતણા,
રચ્યાં ત્યાં ઉચેરાં જનરુધિરરંગ્યા લવન હૈં.

ધરા ત્રાસી, છાઈ મલિન હુઃખછાયા જગ પરે,
બન્યાં ગાંધી રૂપે પ્રગટ ધરતીનાં રુદન સૌ,
વહેતી એ ધારા બહકરણના કાંતિલ પથે,
પ્રગલ્ભા અંતે થૈ મુદિત સરલા વાચ પ્રગટી.

હજો ના પાપીને, દ્વિગુણ બનશે પાપ જગનાં,
લડો પાપો સામે અડગ દિલના ગુપ્ત બળથી,
પ્રભુ સાક્ષી ધારી હૃદયભવને, શાંત મનડે,
પ્રતિદ્રેષીકેરું હિત ચહી લડો, પાપ મટશે.

પ્રભો, તેં બી વાંચ્યાં જગ પ્રણયનાં ભૂમિ ઉદરે,
ફળ્યાં આજે વૃક્ષો, મરણપથ શું પાપ પળતું!

સપ્ટેમ્બર : ૧૯૩૦.

સુન્દરમ

કુડ ને કપટ જગમાં વાઢ્યાં, પાપ'ડપંથ ફેલાય
શોષિત છાંટણે લોભકા ભીની સત્યતા શ્વાસ રૂંધાય
અર્પે કોણ જગને શાતા?
ખેલી એક બાપુ થાતા!

તનસુખ ભટ્ટ

અવતાર

: પુનરાવળી ૭૬ :

ઘેર ધુધવતા વાયુ વાયે,
 વાદળ જૂથે ઓમ છવાયે,
 ગાજવીજ ને લડકા થાયે,
 વરસે ધગધગતા અંગાર !

તોફાને- પર્વત સૌ ડાલે,
 થરથરતું જગ આંખ ન ખોલે,
 માનવચિત્ત અઢ્યાં ચગડોળે,
 ગર્જન કોણુ કરે લયકાર !

આવે મૃત્યુગીત ગજવી
 નવ અવતાર ! નવ અવતાર !
 વિરાટ પગલે જગ ધૂળવી,
 નવ અવતાર ! નવ અવતાર !

આવે મૃત્યુગીત ગજવી,
 વિરાટ પગલે જગ ધૂળવી
 પાપતણી દુનિયા ડાલાવી,
 રુદ્ર તણે એ નવ અવતાર !

શ્વાસે શ્વાસે જગ સળગાવી,
જુગ જુગ કેરી નીંદ ઉડાડી,
નિધુર સહુ હૈયાં કમ્પાવી,
ધુમે ગ્રહી એ નવ હથિયાર!

ગીતા કેશ મંત્ર લણીને,
પગલે પગલે તિમિર હણીને,
લીડતાની થોર ખણીને
કમ્પાવે આત્માના તાર!

જયબોઠે બેસીને આવે
નવ અવતાર! નવ અવતાર!
કાને કાને શંખ પુકાવે
નવ અવતાર! નવ અવતાર!

જય બોઠે બેસીને આવે,
કાને કાને શંખ પુકાવે,
તાંડવથી જગને કંપાવે
આજે એ દેવી અવતાર!

દુર્ખળતા સહુ નષ્ટ જ કરતો,
જર્જરે ખોખાંઓ સંહરતો,
રગ રગ નવચેતનથી ભરતો
આવે કરતો જયટંકાર!

છિન્ન ભિન્ન અન્ધો સૌ કરતો,
 નિર્ભયતા ઉર ઉરમાં ભરતો,
 સ્વતંત્રતાના મંત્ર ગજવતો,
 કરે વિશ્વમાં નવ અમકાર!

ઝંઝાવાતે વિશ્વ જગાડે—
 નવ અવતાર! નવ અવતાર!
 ઘન ગર્જન કરી મોહુ ભગાડે
 નવ અવતાર! નવ અવતાર!

ઝંઝાવાતે વિશ્વ જગાડે,
 ઘન ગર્જન કરી મોહુ ભગાડે,
 ઉર ઉરમાં નવી જયોતિ ઝગાવે,
 કરે સદા એ જગ-ઉદ્ધાર!

મૃષ્ટિ નવી એ રચતો આજે,
 રનેહુગીત ન્યાં સદૈવ ગાજે,
 સ્વાર્થ છુપાવે મુખ ન્યાં લાજે,
 રેલાયે જગમાં અમી-ધાર!

આવો નવયુગ કેનાં બાળો,
 દૂર થયો છે પદડો ઢાળો,
 પ્રભા દેવી રેલાતી ભાળો!
 યાચે વિશ્વ તણો ઉદ્ધાર!

આજે દેવી ગીત ગાજવે,
 નવ અવતાર ! નવ અવતાર !
 વિરાટ પગલે શૈય અપાવે,
 નવ અવતાર ! નવ અવતાર !

આજે દેવી ગીત ગાજવે,
 વિરાટ પગલે શૈય અપાવે,
 દાનવમાંથી દેવ બનાવે—
 સ્નેહુભર્યો એ નવ અવતાર !

દીવાદાંડી

: મન્દાકાન્તા :

સાઆબ્યો ને મનુકુલતણા ગર્વના બુદ્ધબુદો જ્યાં,
 ભગી કૂટી પ્રતિપળ મળી જે અનન્તે સમાયે;
 હૈયે જેને યુગ યુગ અને કાળના કાળ કંપ્યા,
 ભગે એવો ઉદ્ધિ સહસા શૂન્ય દાંડી-કિનારે!

આશ્ચર્યોના જનક ગરવો અબ્ધિ એ-કિન્તુ આજે,
 આશ્ચર્યો કે અવનવ થતાં કૈતુકે રૂપી લાળે!
 દાંડી કેરા ચિર વિજન એ સુપ્ત ને શાન્ત આરે,
 વિશ્વે પૂર્વે કદિ નહિ સુણ્યું કાળનું ખીન બાજે!

પૃથ્વી કેરે હૃદય મનુજે પાપની પાળ બાંધી,
 હુંહુંકારે અહુદિશ ધુમે વૈરની ચોર આંધી!
 ભગી તેમાં મનુતનુજ કો શાન્ત નિર્વૈર ચોગી,
 આવે પીવા ઉદ્ધિ તટ એ વિશ્વનાં ઝેર ચોળી!

જીવે તેને લહર લહરે અબ્ધિ એ મીટ માંડી,
 સ્થાપે હિંસાબ્રમિત જગમાં ચોગી એ દીપ-દાંડી!

નાખૂદા

(અસરકારની કહેવાતી નિષ્ફળતા વખતના દૃઢપ્રતિજ્ઞ ગાંધીજીનું એક કલ્પનાચિત્ર)

: સિખરિણી :

વહે વેગે નૌકા સરલ સરતી સિન્ધુ ઉપરે,
તરંગો ને તારા શશિયર મીઠાં ગાન ઉચરે;
રમે, ખેલે, પેલાં ગલરૂ બટુકો-ગમ્મત કરે,
પ્રવાસી આનંદે અહીં તહીં ફરે તૂતકપરે!
નહીં ચિન્તા કેને-સ્થળ સમય બાધા નહિ કરે,
બધે હૈયે. કેવી સ્મિત લહરિયો રમ્ય વિલસે!

અરે! કિન્તુ પેલાં ક્ષિતિજ પરથી વાહળ ધસે,
બની ગાંઠો અગ્નિ ઉલટી સહસા તાંડવ કરે!
ડુબી જ્યોત્સ્નારાણી વિરમી ગયું એ હાસ્ય ઉજળું,
ધ્રુવે લીરૂ સર્વે-નિમિષ મહીં શું ચિત્ર પલટયું!
પરંતુ પેલો ત્યાં તુતક ઉપરે સૌમ્ય ગિરિ શો,
ઊભો છે નાખૂદા: થીર, અડગ, ગંભીર, અટુલો!
ઉષા સન્ધ્યા એને, દિવસ રજની એક સરખાં,
રહ્યો જોઈ જાણે જગ અખિલ એ એક ધ્રુવમાં!

જયન્તી પર્વ

: અનુષ્ટુપ :

નિરબ્ર વ્યોમમાં આજે કુરે વીણા લઇ ઉપા,
ગળવે વિશ્વને ગાને, વિલસે શારદી પ્રભા.

સૃષ્ટિમાં પત્ર ને પુષ્પે, નેત્રે ક્ષણે મને ઉરે,
આજે ગેળી ઋચા લગ્ય આલને શુભળે સ્પુરે !

સ્નેહના સાથિયા પૂરે ઉપા પ્રહ્લાંડને પટે,
સત્યનો જય ગાજે છે ગંભીર વિશ્વને તટે !

સુણો ઓ વિશ્વના લોકો ! સુણો ઓ દેવ દેવતા !
જયન્તી પર્વ છે આજે સત્ય ને સત્યવાદીનાં !

હુઃખદુષ્ટ્યા સમાજે આ, પાપ દાઝ્યાં મનુ-કુલે,
ભરેહું ઇશને તેજે નિર્મળું રશ્મિ કેા જુલે.

દિને દિને ઉગે નિત્યે પ્રતાપી સૂર્ય તેજદા,
ઉગે છે રશ્મિ તો આવું જુગોમાં કદિ પ્રાણદા !

હુણે છે સ્પર્શથી સૂર્ય અંધારું ગાઠ રાત્રિનું,
કાપે છે રશ્મિ આ સ્તિગ્ધ અંધારું ગાઠ પ્રાણનું !

આવો સૌ સાધુ ને સન્તો, આવો હુઃખી સુખી જનો !
ભરોને પૃથ્વી ખદ્દાંડ ગળવી જય સન્તનો.

ગાજે ગંભીર નાદોથી પ્રહારો ભવ્ય સાગર,
 સદા તેની મંહી ધૂમે ગ્રહો ને ભાતુ તારક :
 તે સૌમાં જૂલતું સ્નિગ્ધ, સુધા-ગિન્દુ શું નિર્મળ,
 સોહ છે પૃથ્વીનું પદ : પ્રપુલ્ક, સૌમ્ય, ઉર્જિત !
 અને તે પદ કેરી ત્યાં પાંદડી એકને વિશે
 ફેરે છે વાસ મોંઘેરી ભરીને વિશ્વ સૌ દિશે !
 ગાજે તે પાંખડી હૈયે ઋત્યા ઉર્જિત વેદની,
 ને ઉપનિષદો ભવ્ય, ગીતા શ્રીકૃષ્ણચંદ્રની.
 સોહ છે ભીષ્મનો તેમાં ઉગ્ર ને સૌમ્ય સંયમ,
 પ્રુલ્ક કેરી પ્રભા રાજે, શોભે અશોક રાજન.
 વિશ્વખ્યાત મહા ખંડ તે પુરાતન ભારતે
 ઉઘાડી દૃષ્ટિ એ સન્તે ખેલી આ જગતે વિશે.
 દીઠી ચાદિશે તેણે રજની ઘોર ગાજતી,
 દીકું તેણે ડૂબ્યું વિશ્વ રક્તની સરિતા મહીં !
 અંગારા વર્ષતા તેણે વિલોપ્યા જગ-નેત્રથી,
 અને હૈયાં બધાં દીઠાં ભરેલાં વેર ઝેરથી.
 માંડીને દૃષ્ટિ ત્યાં સૌમ્ય દીકું તેણે ઉંડે ઉંડે,
 વિલાસે વિશ્વના દીઠા રચાતા બન્ધુને શણે !

વિષાદ ઘનની છાયા છવાઈ સન્તને સુખે,
નમસ્કાર કર્યા છેલ્લા વૈભવો સુખ સર્વને!

જગતાં દુઃખનો 'ઢાસ' ધરીને નત મસ્તકે,
સંચર્યો એકલો લોકે બુદ્ધ ને ઇશુને પથે!

લાઘ્યું એને મહા સત્ય વિશ્વ ને વિશ્વ-દુઃખનું:
ખોટે પન્થે ચઢ્યું એણે નિહાળ્યું જગ આ બધું!

કાળનાં પૂર થંભાવી વિપ્રવે જાણે હિમાલય,
ઉભો એ યોગીના જેવો ધીર ને શાન્ત નિર્ભય!

અધારને ઉરે જાણે જૂલતું બિરખ ચન્દ્રનું,
સુખે એને સ્પ્રુયું એક સત્ય શાસ્ત્રો બધાં તાણું—

શમે ના વૈરથી વૈર, ટળે ના પાપ પાપધી—
ઐવધ સર્વ દુઃખોનું મૈત્રીલાવ સનાતન.

તપશ્ચર્યા તણી વેદી ભર્યા માનવનાં કુલે
અપૂર્વ માંડીને એણે પૃથ્વિ દેહ તણાં ફૂલે!

કૃશાંગ, વિશ્વને આરે આલના લેદ પેખતો,
ફિરસ્તા શો ઉભો તે તો શોક હર્ષ ન લેખતો!

ચાલે ત્યાં પગલાં એનાં માપે વિશ્વની દીનતા,
સંકેતે બેસતાં અંગો સ્મરી દીન વસુન્ધરા!

જીવને ગાજતાં એને સંગીત સર્વ ત્યાગનાં,
ત્યજી વસ્ત્રો ધર્યાં એણે વલ્કલો વિશ્વ-દુઃખનાં !

સ્તિગ્ધ સોહામણી આંખો વિભુના ધામના સમી,
ચૂસતી વિશ્વનાં ઝેરો ચંદ્રિકા વરસી શીળી !

ઉચ્ચતા સૂર્યની આસ્યે હૈયું તો પુષ્પકોમળું,
ક્ષમા ધરતીના જેવી, ઐશ્વર્ય આલના સમું !

ઉડીને કલ્પના-પાંખે કવિઓ દેશ દેશના
મથે છે ગૂંથવા એને કાવ્ય-માળા મહીં સદા.

નથી એ કવિનાં ગાના, કલ્પના વ્યોમગામી ના
શક્યાં માપી કદી એના હૈયા કેરી વિશાલતા !

‘નેતિ’ ‘નેતિ’ વદી અન્તે ઇશ વર્ણવવા જતાં
પામે છે ઋષિઓ મોટા જે રીતે હાર સર્વદા-

તેમ આ મનુ કેરા ચ પુત્રના વર્ણનો મહીં,
‘નેતિ’ ‘નેતિ’ વિના ખીજો શબ્દ લાપા મહીં નથી !

અનન્તતા તણા તીરે રેતીના કણનાં સમાં
ટોળે ટોળાં ગુરો ! જો ને અસંખ્ય મનુજો તણાં !

પ્રચંડ નાદથી સામે ઘોરે છે કાળનાં જળ,
ચઢે છે કારમી આંધી ભરીને આખું ચે નલ !

ચળીને આંધીથી મોટા ઘૂમે છે શૂન્યમાં ચહ,
ઉઠે છે કેટિ બ્રહ્માંડો બાણે કે રેતીના કણ !

ને પેલા પથિકો કેરી પંક્તિ તૂટી જઇ બધી
ધસે વેગે ઝિકાવાને કાળના ખડકો મહીં !

મથે કેા ઝૂઝવા સામે, છૂપે કોઇ બખોલમાં,
વળી બીજે ચૂસે લોહી સાથી કેરું ઉરે ધસી !

અંધારાં આલમાં ઘોરે, એકે ના દીસતો પથ,
પન્થ છે તેમના દીર્ઘ તું વિના કોણ સાદ્યક ?

સ્ફૂર્ધના તાપની બીકે કમ્પતા તારલા બધા
સ્નેહથી પાલવે વીણી સ્મિતે જેવી રમે ઉપા-

તેમ તું બની ગોપાલ સાદે આજે સુધાભર્યે,
ભુલેલાં સર્વને દોરે સત્ય તે ધામને પથે.

શુરો ! અન્તરના ઊંડા નમસ્કાર હજો તને !
તારે નામે ખીલે હૈયાં મનો સૌ નિર્મળાં બને.

દીધા તેં વિશ્વને અર્ધ્ય સત્ય-સૌરભથી ભર્યા,
ત્યાગના પાઠ મોંઘેરા શીખવ્યા વિશ્વને વડા !

સંહારે પાપને ના તું, વિરોધે ના જરી કરે,
ભીંજવે પાપીને તું તો પ્રાયશ્ચિત્તતણાં જળે !

વર્ષા-આર્દ્ર પ્રભા જેમ શોભે છે શારદી રૂઢી,
ધોધને પાપને તેમ અર્પે તું તો પ્રસન્નશ્રી!

દયાએલાં જનોને તું અર્પે ગૌરવ આલનું,
હિંસાના શસ્ત્રની સામે ધરે છે બળ આત્મનું!

મૃત્યુની લબ્યતા તેં તો બતાવી અમને ખરે!
તાહુરાં પુણ્યનાં તેજ અમારા આલને લરે!

અંધારાંમાં હુએલા આ જગે તું ધ્રુવતારકઃ
ટકે તારા તપે વિશ્વ, પ્રભુના પયગમ્બર!

ઓસરે દર્શને તારાં નિરાશાનાં પુરો બધાં—
ચાચીએ આશિષો તારી યુગાન્તરો સુધી સદા!

લાઘ્યાં છે ઓ શુરો! મોંઘાં તને કુન્દન આત્મનાં,
છતાં યે કેમ તું તાવે અગ્નિમાં દેહની લતા!

‘દેહીને જયવન્તો’ તું માને ‘દેહની થકી’ સદા—
સત્ય છે એ શુરો! કિન્તુ દેહીને અપ દેહના.

રક્ષણ દેહ કેરું એ કરજે પૂજ્ય સન્તન!
સ્વીકારી વિશ્વને કાળે અમારું દેહ-અર્પણ!

પ્રસન્ન આજ ગાળે છે સ્વચ્છ ભાદ્રપદી નભ,
મૂલે છે હર્ષની દહેરે ઉદ્ધાસથી બધું જગ.

ચઢે છે આલમાં ભાંચે સ્નિગ્ધ સુધામુખી ઉધા,
 તપે છે પૃથ્વીને પાટે યોગીનાં યુણ્યનો પૂષા,
 આનન્દો વિશ્વના લોકો ! દીપમાળા કરો મહા !
 આંગણે હુર્ધથી આજે પૂરાને સાથિયા રૂઢા :
 તોરણો પુષ્પનાં રમ્ય બાંધેને આજ બારણે,
 કૃપા ઇશ તણી મીઠી વિશ્વ કેરે ઉરે ઝળે !
 આવો સૌ યુણ્યશાળીઓ ! આવો લોગી જતિ સહુ !
 આવોને દીન ભાણુઓ, ઊજવો પર્વ આ રુકું,
 સુણો ઓ વિશ્વના લોકો ! સુણો ઓ દેવદેવતા !
 જન્યન્તી પર્વ છે આજે સત્ય ને સત્યવાદીનાં !

માતનો ખેટા

કુંગરા સુતા ડોલવા લાગ્યા ને ધરતી પાડે સાદ,
 ધરતી પાડે માદ :
 “સૂતો હોય તો જાગજો ખેટા, રણના ભોરીંગ નાદ !
 આંધું આજ મોંધું ટાણું,
 ગાઈ લે માતનું ગાણું !”

મુલક તારો જાય રસાતળ ધરમ કરમ સાથ
 ધરમ કરમ સાથ,
 આધમણા જો વાયરા વાયે, ગાજે મેઘલી રાત !
 ઝરે જો આલ અંગારા,
 સ્થળે સ્થળ લોહીની ધારા !”

સપનું કારમું લાળીને જાગ્યો, જાગ્યો માનો પૂત
 જાગ્યો એક સપૂત :
 નેણ ચાળીને જોયું તો તેણે લાજ્યાં લયાનક ભૂત
 લળી તેને વિનવે નેહ :
 “સિધાવોને આપને ગેહ ” !

પાય પડીને વિનવ્યા તેને, વિનવ્યા કોટિક વાર,
 વિનવ્યા કોટિક વાર,
 વિનતિ તેની ઠેલીને સામો કીધો તિરસ્કાર—
 વિનવણી દીનતા લેખી
 કોચે તેની વાત ન પેખી.

ધુસકે ધુસકે રુવે જગતં સૂણી વિતક વાત,
 સૂણી વિતક વાત;
 સાત સમુદર પાર જઈ તેણે કીધા પ્રણિપાત—
 કટોરો ઝેરનો પીધો,
 રૂંધાવા પ્રાણુ તો દીધો !

“ ને ને ઓ કિરતાર ! હવે તો ને ને ચૌદે ચ લોક !
 ને ને ચૌદે ચ લોક !
 શીપાવું એની લોહી-પિપાસા આપું લીધણુ ભોગ ! ”
 વહી એવું માતનો બેટો
 ઉભો ન્યાં કાળત્રિભેટો !

“ જેટલા રેતીકણુ છે ભોમે, જેટલા તારા વ્યોમ :
 જેટલા તારા વ્યોમ,
 તેટલા છોડજે ગોળા તારા, બતાવજે તારું ભેમ !
 રખે તારુ કાળજી કાંપે,
 નશુ અમે જમને આંપે.

જુલમ કેરા દોરે છે, જહીં જુલમનાં ન્યાં રાજ,
 જુલમનાં ન્યાં રાજ;
 પાયબેડી ને ગળકાંસો ત્યાં સાચના છે શિરતાજ !
 રાખી તે શીર અમારે
 ભેટીશું કાળને આરે ! ”

આવે નીચું આભ હો, જુવો સાગર ભરતો ફાળ,
 સાગર ભરતો ફાળ!
 જાતને હોતી જગને તારે માતા તારે બાળ!
 સાથે વીર લાઈ ને જહેની!
 જુવે જગ વીરતા જેની.

નીંદરે સૂતાં માનવી જાગે ને ધરતી પાડે સાદ
 ધરતી પાડે સાદ,
 ઘોરતાં હુશે કોણ અભાગી! રણના ભોરીંગનાદ—
 જુવો મહાકાળ ત્યાં બોલે
 સૂતેલા હુંગરા ડોલે!

મનમોહન ગાંધીજીને

[મહાદિવસરમાં સૌથી પહેલું ગાંધીજીત તા. ૧૮-૧૨-૧૯૧૩ ગૂજરાત પાઠશ્રી]

ગાંધી તું હો સુકાની રે:

સાચો હિન્દવાન !

હિન્દની છન્દગી અમારી-

અક્ષણાતી અસ્થિર ન્યારી-

તેને જોગવતો તું હો સુકાનીરે : સાચો હિન્દવાન !

રાજ્ય પ્રજાના હિતનું-

મન્યત દેશે છલકાતું-

નવનીત ઉતારે તું હો સુકાનીરે : સાચો હિન્દવાન !

જનતાના જગ મહારાજ્યે-

હિન્દીજન તણાં સ્વરાજ્યે-

ગજવે હિન્દી હાક તું હો સુકાનીરે : સાચો હિન્દવાન !

હિન્દી જાત જ જન્માવી,

જગમાં વિખ્યાત બનાવી-

ધપાવે સત્યાગ્રહે તું હો સુકાનીરે : સાચો હિન્દવાન !

મનમોહન, ઉદારભાવે,

વીરતાના પ્રસંગ લાવે,

હિન્દહિત કરતૂરી મૃગ ! તું હો સુકાનીરે : સાચો હિન્દવાન !

સુદામા પુરના દીપક !

શ્રી કૃષ્ણનાં જગવે સ્મારક :

ભારત નાવિક વીર તુંહો સુકાનીરે : સાચો હિન્દવાન !

ગાંધી ! તુજ સુન્નેડ પગલે,

હિન્દ-સંતતિ સંચરિયે !

શાંતિ જય પ્રભુ અર્પે ! તુંહો સુકાનીરે : સાચો હિન્દવાન !

લલિતજી

યુગ અવતાર

ભારતની આરત ભરનારા !

અમોઘ ચૈતનના કૂવારા !

વિરાટમાં નિજને વણુનારા

ત્રિંશકોટિતારક, ઋતબ્યોતિ

સચેત કર્મકવિતરસધાર

મોહન ઓ ! નવયુગ અવતાર !

આપ પ્રતાપ અમાપ અરુણસમ

પ્રલયપતિ, તમ ગતિ અતિ દુર્લભ,

નીલકણ્ઠ, પીધું વિષ વિષમ

સાવજશૂરજનોના સંગી

નવલહિંદના સરજનહાર

મોહન ઓ ! નવયુગ અવતાર.

મરુતમયૂર

ગરવા ગુર્જર ગાંધીજીને

ગરવા ગુર્જર ગાંધી ! રે
લોકિલા લોકધિ ! નમુ :

આત્મ-અંધુતા સાંધી રે
જીવન યંનાવે સ્વર્ગ સમુ !

અલયોજ્જ્વલ અંકુર હિન્દી પૂર્ણ સ્વરાત્મનો-
પુષ્પાલુ, અંકૂર, જગે આર્યાતા જગવતો !
સુષુપ્તેલા તું ગાંધી ! રે
ઉદ્ધાર, અગ્નિદેવ સમા !

સ્વદેશ સાંકળ સાંધી રે
તપસિદ્ધિના આણે સમા !

તારાં ધરી પ્રમાણુ, સત્ સમજ જે પાળતાં-
નિર્માણુ નિર્વાણુ, સત્ને પરચે જોમનાં !
નામન-દર્શન ગાંધી ! રે
વિરાટ ચરિતે, વસુધા નમી !

મણિમય જન્મ-જયંતી, રે
શતવર્ષાનાં જીવજો અમી !

પ્રભુના ઋણાનુબંધ સહેતાં સ્નેહે સંચરે-
સત્યાચંદે, અખંધ, એકલોહીનાં આચરે !

મીઠો મનમોહન મોર

કાળી કાળી વાદળીમાં, વીજળી ઝખૂકે :

કાળૂડો ઘનધોર : કુંગરમાં બોલે છે મોર !

ગાંધીજીના પૂરજો, પ્રભુ ! કોડ !

ઉદયને આલલે, લીનેવાન દીકો—

મીઠો મનમોહન મોર : ગાંધીજીના પૂરજો, પ્રભુ ! કોડ !

સહુદય, ચતુર, સત્ય, અલય, પાંખે, ઉડતો—

ચાંદરણમાં ચકોર : ગાંધીજીના પૂરજો, પ્રભુ ! કોડ !

હિન્દમાં ઘરોઘર, રંટીઓ ચલાવ્યો—

એ તો જાદુગર મોર : ગાંધીજીના પૂરજો, પ્રભુ ! કોડ !

ખાદી પહેરાવી, કરી જીંદગી સાદી—

તોડ્યો વિદેશીનો તોર : ગાંધીજીના પૂરજો, પ્રભુ ! કોડ !

પ્રાણને પ્રતાપ, બોલે, અમ અંતર-કુંજે—

કોયલ, સ્વરાજ્યને સ્હોર : ગાંધીજીના પૂરજો, પ્રભુ ! કોડ !

નવજીવન વાદળી, અમીભરી, આવે—

સ્વતંત્રતાને જોર : ગાંધીજીના પૂરજો, પ્રભુ ! કોડ !

આજ, તો, અમાસ શી અખંડ પડી, અમારે—

રાતભડી ઘનધોર : ગાંધીજીના પૂરજો, પ્રભુ ! કોડ !

અસહકાર અસતને સ્વદેશને સબલે—
 કાળજડાની જ કેર : ગાંધીજીના પૂરને, પ્રભુ ! કોડ !
 માઝમં રાતમાં, સ્વદેશી ભોગ સાધતાં—
 મ્હાલીશું ઉગતે પોર : ગાંધીજીના પૂરને, પ્રભુ ! કોડ !
 એક લોહી, એક ભૂમિ, એક પ્રભુ ને ત્રિરંગ—
 લાલ લીલી ધવલ ધનદોર : ગાંધીજીના પૂરને, પ્રભુ ! કોડ !

૧૯૨૨

લલિતજી

પ્રેમભૂતિ

નજી ન જગ જીવતા કદી, પથર કરી પૂજે પછી,
 એ એળ ઇતિહાસે રહી અહીં નિત્ય આદમ જાતની.
 ખીવા ઠર્યાં વિષ ઘુંટડા જીવતા સુધી ખાપુ હજી
 કડવા બધાં મીઠાં કરી ખાપુ ખીજે રાજી રહી
 ભવ સાગરે નિત્યે વલોણું વિષતણું તારે રહ્યું
 અમૃત વલોવી આપતાં વિષ દોંણુલે ખીલું ઠર્યું.

ધરમશી સાજીજી તેજણી

સતના આશંકને

અજબ દુનિયા મહી, દીઠો તને, તો દિલનિખાલસ !
દુવાકર, રંકે કિંકર, તું સરલ, શુભાશુ, સાલસ !

શુવન છે સત્ય એક અનંત તેનો તું ઉપાસક !
સદા સત જુગનો જોગી, તું સતનો એક આશક !

અસત્ કળજુગ તો છે માનવીની કંઈ કરામત :
અનામત શુંદરીને જોગવે તું તો સલામત !

ગરીબનો બેલી, તું ચ ગરીબ તારે દિલ, રાહત :
જગતને દુઃખ, તું દુઃખી, ન કંઈ રહારે અઢાવત !

કરે કુરખાની તું બઢકે, મીટવવા ખૂન, નાહક !
દલિતોને દિલે અપનાવનાર, તું જગત તારક !

પ્રભુ તુજને પીછાને છે. પ્રણય-સંદેશ વાહક !
મહાત્મા ગાંધીજી ! તુજને હયાતી હો મુખારક !

સ્વરાજ્યે હિન્દને, મહાલે બધા, હુમદીન દિલાવર !
પ્રજારાજ્યે રહે યુશહાલ : તુજ મુરાદ હો ખર !

જયવીરને

જીવનના જયવીર—

ગાંધીજી, જીવનના જયવીર !

હાર જીતની જગ બાજીની—

વચ્ચે, ગુણ ગમ્ભીર :

એક એક કરતાં જ ધવાતા—

તપ સતીયા રણધીર !

ગાંધીજી જીવનના જયવીર !

મન મીઠાશના શીતલ પ્રતાપે,

તોડે ભવ-જંજીર :

હિલ-લાવણ્યે, દીન અધીન એ—

જૂંઝે આ તમ-અમીર !

ગાંધીજી જીવનના જયવીર !

ધન્ય ભૂમિ

ધન્ય ભૂમિ ગુજરાત માત ! તુજ લાગ્યલેખ કંઈ લલ્ય દિસે,
અહું સાધુનો સાચો સાધુ સખમતી જલતીર વસે.
ધન્ય ભૂમિ.

રસકસ તારો ફરી બતાવા દેવલોક અહીં આંચો છે,
ધર્મ કર્મને સતેજ કરવા ભારત દેશ જગાંચો છે.
ધન્ય ભૂમિ.

દિવ્ય તેજ એ દિવ્ય ફરીરી દેશ પ્રેમ પ્રકટાવે છે.
પયગમ્બરી એ પ્રભા અનેરી દિલ દિલ જ્યોત જગાવે છે.
ધન્ય ભૂમિ.

ધન્ય ભાગ્ય એ કુંજ ગુર્જરી, ધન્ય ભાગ્ય એ નંદનવન,
ધન્ય ભાગ્ય સૌરાષ્ટ્ર સુજનતા જ્યાં પ્રકટે પ્રભુતાનાં જન.
ધન્ય ભૂમિ.

મોહન તારું નામ મીઠકું રમ રમ ચેતન લાવે છે,
જોવાના હો ! સન્ત ગાંધીજી દર્શનથી મન લાવે છે.
ધન્ય ભૂમિ.

કાશી કે મથુરાંથી આજે રાજનગર કંઈ ઓર દિસે,
સાખમતી જલ લોટી લોટી ગંગા યમુના આવી વસે.
ધન્ય ભૂમિ.

અલિનંદન એ રાજનગરને અલિનંદન એ સરિતા તીર,
પ્રભ વર્ગને છે અલિનંદન જ્યાં રમતા પયગમ્બર વીર.
ધન્ય ભૂમિ.

એ કોણ ?

એ કોણ છે ને જગ્યો ?

જેણે સહુને જગાડ્યાં ?

એ કોણ છે ને છૂટો ?

જેણે સહુને છોડાવ્યાં ?

ને તરી શકે તે તારે,

ને જીવી શકે તે જીવાડે;

એ કોણ છે ને એવો ?

જેણે સહુને જીવાડ્યાં ?

ને હસી શકે તે હસાવે,

ને નમી શકે તે નમાવે,

એ કોણ છે ને એવો ?

જેણે સહુને નમાડ્યાં !

ને સાધી શકે તે સધાવે,

ને જીતી શકે તે જીતાડે,

એ કોણ છે ને એવો ?

જેણે સહુને જીતાડ્યાં ?

એ કોણ છે ને એવો ?

જેણે સહુને જગાડ્યાં

ઓ લબ્ય ડોસા !

[મૂલશ્લોક]

આજ શાં લાગ્ય આ હિંદ-સૌ જગત-નાં.
 વિશ્વનાં સંતનાં વર્ષ પશ્ચિ !
 જૂજ સંતો તણી તપ-હુતાશે ટકી
 એટલા દિન લગી દેહ-યશ્ચિ.
 જે થકી હિંદ-શિર ઉચ્ચ આલમ મહીં
 જન્મ દિનથી વડા ઉત્સવો શા ?
 હિંદ-સંકષ્ટ-હર ! વર્ષ શત જીવ, ઓ
 દીન ભારત તણા લબ્ય ડોસા !

આવળો કવિવરો, દિવ્ય ગાયકગણો,
 સૌ કલાના કલાકાર આ વો,
 કેક સૈંકા લગી તમ કલા કાજ કે
 ઇશ વિષ્ણુ નહિ મળે વિષય આવો;
 જેહ જીવન-કલા સૌ કલા પ્રેરતી
 તે કલા-હીન અમ જીવનો શાં !
 જીવન અમ પ્રેરવા વર્ષ શત જીવ, ઓ
 સત્ય—સૌ ન્દર્યાના લક્ષ્મી ડોસા !

જગતથી દૂર નિજ ધર્મજીવન મહીં
 પ્રેમ-પથ જુદા મહાવીર બાંધ્યો;
 જગત સમુદાયમાં, રાજ્યના કાર્યમાં
 એહ સંદેશ અધુરો રહ્યોતો;

કિંતુ સર્વાંગ જીવન વિષે તેં કરી
પ્રેમના તત્ત્વની કાર્ય-બોધા,
(એ) તત્ત્વ ઝીલાવવા વર્ષશત જીવ, ઓ
પ્રેમ શાશ્વત ભર્યા ભવ્ય ડોસા !

જગતને મોકલી'તી મહા સંસ્કૃતિ
ગૌતમે ઓધિત રુ-છાંચ માંથી,
મોકલી'તી ઇશૂએ મહા સંસ્કૃતિ
ક્રૃષ્ણ-અધિદેવ નિજ કાંચ માંથી,
આજ સર્વે તું ભાવિ મહા સંસ્કૃતિ
સાબ્ર-ગંગા-તટે વિશ્વ પોધા,
સંસ્કૃતિ-પૂર હજી દૂર, એ લાવવા
વર્ષ શત જીવ, ઓ વિશ્વ-ડોસા !

દેહ-તલથી ઉંચે, બુદ્ધિ-તલથી ઉંચે,
આત્મબલ-તલ ઉપરે તું ફરે છે;
બુદ્ધિની દૃષ્ટિના ક્ષિતિજની પેલી ગમ
સત્યનું કાન્તદર્શન કરે છે :
સુઠીલર અસ્થિની દેહ તુજ દબળી,
આત્મનાં દાખવ્યાં તેં બળો શાં !
(એ) શક્તિ ભરવા જગે વર્ષ શત જીવ ઓ
દિવ્ય ભારત તણા ભવ્ય ડોસા !

સત્યના સંત !

સત્યના સંત ! તુજ જન્મ-ચોસઠ-દિને
વિવિધ કંઈ અમ ઉરે લાવ બાગે;
લાવ જૂઠા હતા મણિમહોત્સવ દિને
ચાર વર્ષો પરે હૃદય આગે;
તે હતો દિવસ અમ પૂર્ણ આનંદનો;
પણ હતાં અસ હૃદયો અમારાં,
ને અમે અમ ઉરે ગર્વથી માનતા
કે ઝીલીશું અમે બોલ તારા.

ચાર વર્ષો વઘ્યાં; ને બધા ન્યાયમાં
સમયનો ન્યાય તે સત્ય સૌથી;
બોલ તારા પુરા ઝીલી અમ ના શક્યા;
ના ટળી હૃદયે પૂર્ણ તેથી.

કિંતુ અમ લાવિના લેખના આજ આ
આખરી અક્ષરો નથી લખાયા;
કોઈ જન્મ્યો નથી ઇશ્વરી રાજ્યમાં
કાયમી હુઃખમાં હુઃખી થાવા;
દીર્ઘ ને ઘોર રજની તણો પણ સદા
અંત આવે અને સૂર્ય પ્રગટે,
તેમ અમ હૃદયે પણ જશે એક દિન,
ગર્જશે હૃષીકેશ સ્થાન સર્વે.

સત્યના સંત ! તુજ જન્મ-ચોસઠ-દિને
કોટિ વન્દન તને છે અમારાં !
વિશ્વ ઉદ્ધાર હિત વર્ષ શત જીવજે !
વિજયી હો જીવન સંદેશ તારા !

હરિહર ભટ્ટ

સ્વપ્ન-શિલ્પ

: સોરઠા :

જ'ઈ જ'ઈ માટે પ્રાણ પાથરતા અમને, તમે
ન્યોછાવરતા જાન ધ્યેય કાજ, બાપુ ! કર્યા.
કૃષ્ણ હરવા તાપ, પાપ સાથ પાપી હણ્યા,
આપે હણીને પાપ, પાપીને પાવન કર્યા !
વસુન્ધરાની સુગંધ ભે વરસ્યે મહેકી ઉઠે,
અમ હૈયાની સુગંધ મહેકી આપ જયે' ઝર્યા !
સ્વપ્ન સેવીઓ કેંક, સ્વપ્ન દૃષ્ટાય થયા ઘણા,
(પણ) સ્વપ્ન-શિલ્પીતું એક, સ્વપ્નાં સત્યે પાંગર્યા !

મોહન ઠક્કર

એ જોગીરાજ

(૧૩)

જોયા જગત્ ધૂમિ એક જોગીરાજને,
ખુલ્લા નિજ ભારતને ચોક : અલખેલડી !

જોયા જગત્ ધૂમિ એક જોગીરાજને.

જનનીએ હીધ એવા એક જોગીરાજને,
જગવ્યા જેણે ચૌદ લોક : અલખેલડી !

જોયા જગત્ ધૂમિ એક જોગીરાજને.

કરણે સૂણ્યા'તા સાચા એક જોગીરાજને,
મુખડે જેને પ્રહ્લ ખાલ : અલખેલડી !

જોયા જગત્ ધૂમિ એક જોગીરાજને.

હૃદયે પૂજ્યા'તા પૂજ્ય એક જોગીરાજને,
તપતા ત્રિખંડ રવિ તોલ : અલખેલડી !

જોયા જગત્ ધૂમિ એક જોગીરાજને.

જાણ્યા'તા જીવી જીવન એક જોગીરાજને,
ભર્યાં અમૃતે જેનાં ઉર : અલખેલડી !

જોયા જગત્ ધૂમિ એક જોગીરાજને.

નિરખ્યા એ પરખ્યા મુજ દેશ જોગીરાજને,
નયણે જેને વીજ-નૂર : અલખેલડી !

જોયા જગત્ ધૂમિ એક જોગીરાજને.

(૨)

દીઠા સખી! મીઠા એવા એક જોગીરાજને,

પુદ્ધ શી! વિશુદ્ધ દયા-રેખ અલખેલડી!

જેવા જગત્ ધૂમિ એક જોગીરાજને.

જાણ્યા મન માન્યા તપસિદ્ધ જોગીરાજને,

જીવને જેને કૃષ્ણ-પ્રેમઃ અલખેલડી!

જેવા જગત્ ધૂમિ એક જોગીરાજને.

રસના અખંડ રહે એક જોગીરાજને,

નીતિમાં રામના નિવાસઃ અલખેલડી!

જેવા જગત્ ધૂમિ એક જોગીરાજને.

શ્વાસે વસાવ્યા રૂડા એક જોગીરાજને,

ઝીલ્યા જનકશા સંન્યાસઃ અલખેલડી!

જેવા જગત્ ધૂમિ એક જોગીરાજને.

જીવને જડેલ સખી! એક જોગીરાજને,

પ્રહ્લાદચર્યે લીળમ લડવીરઃ અલખેલડી!

જેવા જગત્ ધૂમિ એક જોગીરાજને.

મર્ત્યપુરીના અમર એક જોગીરાજ એ,

મત્સ્યે હરિશ્ચન્દ્ર હીરઃ અલખેલડી!

જેવા જગત્ ધૂમિ એક જોગીરાજને.

(૩)

દેહે મહેલ દેવ એક જોગીરાજ એ,

ચરિતે સૂવર્ણ શા વિશુદ્ધ : અલખેલડી !

જોયા જગત્ ધૂમિ એક જોગીરાજને.

ધેનુશા ધર્મી-નમ્ર એક જોગીરાજ એ,

શૌર્યે સિંહણ પીધ દૂધ : અલખેલડી !

જોયા જગત્ ધૂમિ એક જોગીરાજને.

જ્ઞાને પૂછ્યું સખી ! જન્મ જોગીરાજને,

બોળ્યાં કુંકુમ કનકધાળ : અલખેલડી !

જોયા જગત્ ધૂમિ એક જોગીરાજને.

શાને વધાવ્યું એ વિશ્વ જોગીરાજને,

ગૂંથી નલ તારકની માળ : અલખેલડી !

જોયા જગત્ ધૂમિ એક જોગીરાજને.

જોગી એ ક્યમ રીઝે નર્યાં ભૂષણના સાજને,

જોગીને જોઇએ જીવન-લોગ : અલખેલડી !

જોયા જગત્ ધૂમિ એક જોગીરાજને.

જોયા પ્રહ્લાદ ધૂમિ એક જોગીરાજને,

ખુદલા મનુ મન્દિરને ચોક : અલખેલડી !

સુકિતને પન્થ મળ્યા ધન્ય ગાંધીરાજ એ,

જોયા જગત્ ધૂમિ એક જોગીરાજને.

કેશવ હ. શેઠ

પળે પાછો

તેજ પ્રદ્વાંડમાં છાયા, આદરી ઇવ આદમે :
ચહે ચહે વધી વાધી, રૂંધતી પૃથ્વીને ભમે :

તિમિરનો વરપુંજ શિરે ધરી,
નયનમાં ભરી વિશ્વકરુણતા :
પતન માનવકુલ તણાં ભરી;
ઉલટથી વધસ્તંભ ઇશુ જતા :

દિશાઓ આંખ મીચે ને, આભ અંધારથી ભરે :
પૃથ્વીના પેટમાંથી કો, ધુમરી કારમી ચહે :

આકાશનાં આંસુ અનંતધા વહી,
ધોવા મથે હાથ ત્રિલોકમાં પડ્યો :
યુગો વીત્યા : ઓસરતો ગયો નહિ,
અંધારનો અંદ્રહ લાલમાં જડ્યો :

કહાકે તૂટતું દીકું, શૂંગ કાંચન જંધનું
ભીછળે ને પડે પાછું, પયોધિનું મહાતનુ.

પ્રલય આજ ફરી ઉછળી પડ્યો,
વન વને ખરતાં નીલ પાંદડાં :
અળગતો અહુ યોમ મહીં દડ્યો,
વિમૂઢ વાદળ સૌ સ્થિર થૈ ખડાં :

પળ્યો આ કોણુ પાછો જ્યાં, પળ્યા'તા એક દિ' ઇશા ?
ભૂંસાયેલા પદે ચાલી, ભરતો બ્રહ્માંડની દિશા ?

ધરાતણા ઊછળતા નિસાસા,
વંટોળિયા બોમ બધું ભમી રહે :
દિશા થીજી આકુલ સ્તબ્ધધ્વાસા,
ઉલી ઉલી આજ અસહ્યતા સહે :

“હોત જન્મ્યા ઇશુ હિંદે ? ન જતા કોસપે કદિ ?”
લોકની લોકવાણીને, આજ આજે ચડે નકી !

જગતની સુચિરાતન સંસ્કૃતિ,
લટકતી મૂળથી અટકાવવી :
ભરતના કુળગૌરવની સ્મૃતિ,
વિસરતી, ફરી તો ફરકાવવી :

અશ્વમેધ તણે જાણે, અશ્વરાજ ખુ'ખારતો !
પૃથ્વીના પાંચ ખંડોમાં, પડછંદા પ્રાણુ પાડતો !

ફરી ફરી દ્વાર ધરા તણાં બધાં,
આહ્લોક એ અંતરની પુકારતો :
સુતેલની સાંકળ ઠોકતો સદા,
ઝાળી અતાગી ભગવી પ્રસારતો :

પાપ, હિંસા, નિરાશાની, અહુની ભીખ માંગતો :
અણુધા લોકની લાતે, નમીને પાપ લાગતો :

મનુષ્યના પાપથી ઝોળીને ભરી,
અમી બધાં અંતરનાં ઉલેચતો
સભુદ્રના ઝેરની ઘૂંટડી કરી,
અમી થકી શંકર વિશ્વ રેલતો;

વિશ્વના પાપનો ભારો, બાંધીને બાળવા જતો!
અંગના અસ્થિથી આજે, કાળ ના, અંદર ન તો!

જનસમૂહ વિમૂઢ થઈ વદે:
“વધ કરો! વધ જીસસનો કરો?
ધરમશાસનને દવંતા પદે,
અરણ્ય—કાદવથી અભરાવતો!”

ઈશુને જગના લોકે, ખીલા ઠોક્યા શરીરમાં:
સ્વેચ્છાએ આજ તું ચાલ્યો દેહ કેરાં વિલીનમાં:

એ બારમાં એઠ હુતો જુડાસ,
ઇસા મસીને પકડાવનારો:
વેદાન્તના બાવીસ કોટિ દાસ,
જુડાસના આજ થયા પ્રકારો:

ઇસાને મરતાં લાગી, ક્ષણ બે ક્ષણ કે ઘડી:
ગાંધીને તો ટીપે ટીપે, અંગ દેવું બધું ગણી:

બૌદ્ધો તણા એકલ બોધિસત્ત્વ,
ઇસામસી આ જગના ઇસાઈનો:

જેમો તણું તાપસી છનતત્વ
ગીતાધ્વનિ હિંદુ તણી વધાઈનો :

મનુકુલે મહાકાલે, કેળવ્યું જે લગીરથઃ
(એ) પ્રાપ્તિના શેષને શિરે, મણિ એ ઓપતો પથઃ

લજ્જા સમી મંગલ કામનામાં,
સંધ્યા ઉષામાં તુજ લોહી ફૂટશે;
કારુણ્યનાં મૌન મળી હવામાં,
આકાશથી આંસુ થઈ ખરી જશે ;

સૃષ્ટિના અંત પર્યન્તે, પહોંચતી શર્મની છટા,
નહિ બાપુ સહી જશે ! ઉદ્ધાર ના પુનઃ કદા ?

યુગે યુગે એક અલૌકિકાત્મા,
આ વિશ્વના યજ્ઞ મહીં ધરાશે ?
ન તોય બૂખ્યો જગદુષ્ટ આત્મા,
તૃષ્ણા લલ્લ શાંત સુરમ્ય થાશે ?

મરે ને બાપુ ! તો કોણ, માનવી જગ છવશે ?
છવશે સત્યનો સાધુ, કોણ આ જગથી જશે ?
સૂર્ય, ચંદ્ર, ગ્રહો, તારા, વધુ તેજસ્વી તો થશે !

કૃષ્ણલાલ શ્રીધરાણી

બાપુનું નામ

(મહિમહોત્સવ પ્રસંગે લખાયેલું)

મને બહાલું બાપુ કેરું નામ છે,
એને રૂઢિયે રઘુપતિ રામ છે. મને
ઢઢ મેલાંમેલાંને લેતો સોડમાં,
એનો આતમ રમે રણછોડમાં. મને
બહાલો બાપી ડોશીની લીધી સાર છે,
અન્ન દાતા રેં ટી ડાના તાર છે. મને
ટૂંકી ઘોતી ને ચાંખઠિયે ચાલતો,
બહાલો બાવા બધાને બનાવતો ! મને
બહાલો ડોસો થઈ 'વન' ને વટી હસ્યો,
સાઠ પૂરાં ને એકસઠમાં વસ્યો. મને

તનમુખ ભટ્ટ

ગાંધી બાપુ

સત્ય અહિંસાનો પૂજારી
પ્રેમ ધર્મનો પંખેર,
બાળકના જેવો હસમુખો
રંક તણો સાચો ભેર;
સદાય ઉરથી આલાપુ
ધણું જીવો ગાંધી બાપુ.

સોમાશાસ્ત્રી ભાવસાર

વિશ્વયજ્ઞ

(૧)

રહી કચકચાવતી દશન તીવ્ર શી તાટકા,
અને વિકૃતદર્શના અગન રોષના વીંઝતી,
અહીંતહિં બધે ધુમે; સકલલાન ભૂલી સમી,
મહા ક્રંદક્રંદથી ધમતી વહિ હિંસા તણી.

પિપાસા રકતની શી આ? ક્ષુધા શી હાડમાંસની!
દેષના વહિની જવાલા આમ શેં વિજવળી રહી?

ધર પરમ મન્ત્ર એક, ભડે, માતૃ-સ્વાતન્ત્ર્યનો
ગ્રહી બાલિ હુથેલીમાં જીવનનો, પનોતા ઊભા;
પુટે શિર, ખડી પડે કંઈક અસ્થિ, સાંધા તૂટે,
ભલે શિર, ભલે ભળે શરીરમિટ્ટી મિટ્ટી વિશે;
ન તોય અતિકારવો કદિ ય ધાવને ધા થકી,
દઈ અરપી પ્રાણુ, તે પરમપ્રાણુ પેટાવવો.

હ્યુમન શરીર ને વિપુલ-આત્મ કે માનવી-
ઊભો, ભડભડી રહી, અનલ, ઉગ્ર હિંસા વિશે;
ભાંડી પરમસાત્ત્વિકી સકલસ્પર્શિની દૃષ્ટિથી,
દશે દિશ ઉકેલતો, તિમિરદુર્ગને ભેદતો;

ક્ષણેક્ષણ નિહાળતો સતત-જ્યોતિ ચૈતન્યનો,
અસંખ્ય મનુષ્યાલને અભય-પ્રેરણા અર્પતો.

પ્રિયને, પ્રાણને, સૌને હોમી આ વિશ્વયજ્ઞમાં,
પામળે વિશ્વ શાન્તિને સાધી આ ઉચ્ચ સાધના.

લય પમાડતી માયિક લીરુતા,
પણ ન તોય ઊઠ્યા ભડ જંપતા;
કનકકીર્તિ વિશે લળી શ્યામિકા,
અનલ ઉચ્ચમહિ પરિશોધતા.

જાંઘ ને મોક્ષનો આ તો મહાવિગ્રહ વર્તતો,
વિશ્વદેવ ! મહાકાલ ! આપનાં અમી વર્ષાને :

સુદરણ ગા. બેરાઇ

—આપુલને—

પાપાણના જીવન માહુરને
સલાટ ! તે' ંહાલપ ટાંકણે ઘડયું;
કુરૂપ આ પથ્થરમાં તું સ્પર્શી
કલા તણું તેજ અપૂર્વ ઊઘડયું.

મોહન ઠક્કર

નૂતન યુગનો પાર્થ

જાગી જાગી દિશા કેરી દેવીઓ રે,
જાગ્યાં અવની ને આકાશ જો,
જાગ્યો સાગર હસ્ત ઉછાળતો રે,
પીતો પૂર્વપતિના પ્રકાશ જો.

આંચો આંચો એ દધિચિના વંશનો રે,
આંચો આંચો એ યુદ્ધનો બ્રાત જો,
આંચો શાશ્વત મન્ત્ર ઉચ્ચારતો રે,
આંચો નૂતન યુગનો પાર્થ જો.

આંચો આંચો ઇશુની જમાતનો રે,
ગાતો ગીતાના ઉદ્દબોધ જો,
આંચો મર્મ કુરાનના વાંચતો રે,
આંચો ઉચ્ચારતો યુગબોધ જો.

આંચો હિંસાની આગ હોલાવતો રે,
આંચો વરસતો પ્રેમનાં નીર જો,
આંચો દુર્ગ અસત્યના ભેદતો રે,
આંચો માનવવંશ-પ્રવીર જો.

આંચો દશ્યાં દાઝ્યાંને સંભાળવા રે,
આંચો પતિતોદ્ધારણ કાજ જો,
આંચો રંકનાં પીડન ભાંગવા રે,
આંચો સંતતણે શિરતાજ જો.

એણે અસુરશું આહુવ આદર્યાં રે,
રચી કંઈ તપસ્યા કેરા દુર્ગ લે;
એણે શક્તિ અપૂર્વ કરે ધરી રે,
ભાભા શસ્ત્રધરો થઈ મૂઢ લે.

ભાભી સાગરતીર વળડિયો રે,
પાંચજન્ય સમોવડ શંખ લે;
એના શબ્દે સકલ જગ સ્પર્શિયું રે
વ્યાખ્યો વીરતવનો મહાજંગ લે.

એને રાજતાજની નહીં વાંછના રે,
નહીં એને સ્વર્ગ સુખો તણો મોહ લે;
એણે પરમ પદારથ પામવા રે,
માંડ્યો હિંસાનો મહા દ્રોહ લે.

કસી કસી બુદ્ધિ-હૃદયની બેલડી રે,
ધર્યાં એણે વિશ્વપદે નિષ્કર્ષ લે.
એણે આતમનીર નિતારિયાં રે,
માંડી પરબો તરસ્યાં કાજ લે.

સુણુલો સુણુલો સકલ મનુષ્યાન્ધવો રે,
એનો એક અમૂલ્ય બોલ લે;
આખ્યા એણે તમે ન વિસારલો રે,
વિશ્વોદ્ધારણના મહાકોત્ર લે.

મુંદરણ બેઠાઈ

કોની હશે એ ખંસરી ?

અમ ઉરનિધિ ઉછળાવતી,
 ગિ રિ શૃંગ ને હો લાવતી;
 નવલ્યવન રગરગ સિંચતી,
 કોની હશે એ ખંસરી ?

સિદ્ધાર્થ ત્યાગ જગાવતી,
 જનહિત મંત્ર સ્પુરાવતી;
 પશુ લીખનાં પ્રકટાવતી,
 કોની હશે એ ખંસરી ?

નિજ ધર્મ પાલનમાં દધીચિ-
 દિવ્ય ગાન સુણાવતી,
 પ્રાણ સંગીત પ્રેરતી,
 દિવ્ય કોની ખંસરી ?

હરિશ્ચંદ્ર રઘુકુલ-રામ ક્રુવ
 પ્રહલાદના આદર્શની,
 કળિકાળમાં ઝાંખી થતી !
 કોની હશે એ ખંસરી ?

એ વિશ્વવિજયી પ્રેમના
 સા આજ્ય ને સંસ્થાપતી,
 છે ધીર વીર ફકીરની
 ગોપાલ-મોહન ખંસરી.

કલ્યાણુલ વિ. મહેતા

જીવો જુગ જુગ

ઘોર હતાં અંધારાં ચેર્યાં
સહુદિશ પાપ અસત્ય કલેશ,
એવે અરુણ સમા ઊતરિયા,
આપ અલૌકિક હિન્દ સ્વદેશ.

વૈર-ઝેર વરસી વસુધામાં
સીંચ્યાં શાન્તિ તણાં અમીપાન,
પાપપીડિત લારત સંસારે
જગવ્યાં મુક્તિ તણાં રસગાન !

પ્રેમ સખા દલિતોના દાસ—
જીવો જુગ જુગ મોહનદાસ.

ગજાનન લિ. જોષી

આદર્શોના તરલ ચીતર્યાં આલમાં ઇન્દ્રયાપ,
ઉઠાડી તેં પ્રતિ હૃદયમાં કાન્તિની ગર્જનાઓ,
પેટાવ્યો તેં નયનનયને લવ્ય મુક્તિપ્રકાશ,
વિકાસોને સતત રૂંધતી લેદી સૌ શૃંખલાઓ.

અમૃતલાલ છ. પારેખ

આદિતીય જીવનશ્રી

: પૃથ્વી :

સનાતન મહાલયે અતલ કાલના રાશિમાં
ગડે નવલ નોખતો મનુજની કંઈ વિશ્વમાં,
પ્રશસ્ત શૂરવીરની અડગ ચેતના ધારતા
મળે વીર શિવાજી શા પરમ દેશ ઉદ્ધારકો.
વિરાટ જગને કદિ મહુદ ઓઘ શા ગર્જતા
મથી જગત જીતતા શત સિકંદરો સાંપડે;
તમામ ધરણીપતિ નિજ મહાલયે બાંધતા,
નરી કનક સાંકળે અવનિ નાથ કેં કેં મળે.
સુખે મલતા મીઠું સકલ વિશ્વ સંહારનાં
અનેક પડ્યંત્રને મૃદુલ સ્મિતથી ઢાંકતા
મહામહ છકેલ ને અતલ કૂપ શાયે ઊંડા
જનો કદિક સાંપડે કુટિલ વીર આણકયશા.
મળે છ જન મંડળે યુગ યુગાન્તરે બોધતા,
કદિ હૃદય-નિર્મળા નૂતન સ્થાપકો ધર્મના;
વળી પ્રણવ નાદની અજળ ધૂન રેલાવતા
જડે કંઈક સંત તો જગત-બોધ ફેલાવતા.
તથાપિ નવ સાંપડે અખિલ વિશ્વને મંદિરે,
સુરમ્ય ઇતિહાસની ત્ર્યશ-મધુર સૌ ઊર્મિએ,
અજોડ તમ બાપુજી જીવન-માધુરી નિર્મળી,
અશસ્ત્ર શૂરવીર શી તપ મધુર પ્રેમાર્દ શ્રી.

રતિલાલ છાયા

વંદન

એ ગુણિયલ ગાંધીના ગુણનાં

ગુંજન ગણગણશું ઘણીવાર!—એ૦

સત્ય વચન ધર્મદ્રવ્યનિગ્રહને,

ગાઠ અહિંસા પ્રત ખાદીને,

ઇર્ષા-વેર વિણ અનુસરવાને

પુણ્યપ્રદ શિખ દે ચિરકાળ!—એ૦

સાદી રહેણી સદા ગ્રહવાને,

મોજ વિલાસ સદા તજવાને,

અનીતિના દુશ્મન બનવાને

જે ઉપદેશ દિયે શતવાર!—એ૦

“પાપ પ્રજાળી પુન્ય પ્રતારીશ!

મલીનતાનું નામ ન રાખીશ!

અવનિ માંહે સ્વર્ગ ઉતારીશ!”

એ શપથે જેનો પડકાર—એ૦

હિંદુ—મુસલમાન—પારસી ઐક્યે

ભારતનું ભાવિ શુભ ગુણે

પૂર્ણ સ્વરાજ્ય દીઠે જે રીઝે

વંદન તેને અપરંપાર—એ૦

ત્યાગી મહર્ષિ દધીચિ, વશિષ્ઠ કે?

દેવ બુધ્ધ, મહાવીર, ઇશુ કે?

શી ઉપમા અર્પવી દિલ મુઝે

નેતિ નેતિ “ગાંધી-અવતાર”

વંદન તેને વારંવાર—એ૦

ધનશંકર હીરાશંકર ત્રિપાઠી

ગાંધીજીને

“સૌ સત્યનિષ્ઠ બનજો, ચિર સંપદારો,
ઝીલી અહિંસ-પ્રત ચિત્ત પ્રપુલ્લ રાખો,
ને હિંદનાં સ્તવનથી ગજવી દિશાઓ
સ્વાતંત્ર્ય ભક્તિ થકી દેશ દશા સુધારો.”

પઠાવ્યો મંત્ર એ બાપુ કીધાં મંડાણુ યુષ્મનાં
સવેળા બાણુડાં જાગ્યાં જાગી જ્યોત અનેકધા.
દાખવી ઉરની જ્યોતિ ઉજાળ્યા માર્ગ બાપુજી
ભસ્મીભૂત કીધા સર્વે અમારા અધકારને.
વર્ષમાં એકદા વર્ષે મેઘનાં વારિ વિશ્વમાં
તમારાં પ્રેમનાં વારિ સિંચાતાં ઉર સર્વદા.

અમારાં આત્મમાં આપે જગાવી પ્રેમચેતના
ઝાણી તેથી અમે સર્વે આપનાં બાપુ સર્વદા.
પ્રભા પુણ્ય રવિની ને માઝા સાગરની વળી
ક્ષમા તો ધર્મરાજની આપમાં સર્વદા વસી.
ઘણું જીવે તહિમે બાપુ જીવતાં શીખવે વળી
હિંદમાં વિશ્વમાં સર્વે જાગે છે નવયુગ જ્યાં.

મુરલી ઠાકુર

અર્પણ

મદીસ દ્યુતિસ્રોતથી પ્રગટી ગાંધી બાપુ તમે
જગાવી ઉર ઉરમાં ધગશ પૂર્ણ સ્વાતંત્ર્યની
પડયા રણપથે, મહોદર્વ ધ્વજ સુક્તિ સંત્રામનો
સગર્વ ફરકન્ત રાખી, ચિર સુક્તિને પામવા.

પિતા ! યુગકલંક હિંદુ ધરમે સમૂળ તમે
ફિટાડ્યું પ્રીતિભક્તિથી દલિતભેદને ટાળતાં.

પ્રબુદ્ધ તમ આત્મના તપ ચિરંજીવી જૂલશે
મનુષ્ય ઇતિહાસમાં—યુગ પ્રવતી રશે નવો.
નિરન્તર અનંત કાળ ધ્રુવની રહેશે, અને
સમૌન પૃથવી નમી નમન ડોટિ દેશે તને !
પિતા પણ નમું ય હું સ્મરણદીપના ઓજસે
ધરી હૃદય મર્મથી તમ પદે કવિતા કળી.

કોલક

જેનું હૃદય મુકુર શું બનવા મથે છે
જેની ગિરા અસતનો નહિ સંગ સાંખે
લોકાર્ત્તિનાશન વિપે નિજ શ્રેય માને
તેવા મહાત્મ ચરણે મમ શીર્ષ જૂકે.
ભે.

ગાંધીજીની જીવન ગરબી

હે ધન્ય ધન્ય મહાત્મા કર્મવીર ગાંધી;
હારે જેણે સ્વરાજ સમાધિ સાધી.—હે ધન્ય૦

પો રખંદરનો એ નરસૈયો;
કળિયુગનો એ કૃષ્ણ કનૈયો
કરમચંદ કામગારનો એ ચેલૈયો.—હે ધન્ય૦

પ્રથમ ટહેલ આફ્રિકા જઈ કીધી,
મદદ દાન્સવાલની લડતમાં લીધી;
માન ઇલકાળની પદવીઓ લીધી.—હે ધન્ય૦

જીવન રસ હિંદવાસીએ ખહુ પીધો,
જેલ મહેલ ગણીને મારગ ખટ લીધો;
સત્યાગ્રહી વીરતાએ હિંમતજય કીધો.—હે ધન્ય૦

હિન્દીઓનો જન્મહુક સિદ્ધ કરી આપ્યો,
અપમાન ભર્યો કાયદો એમણે ઉઠાવ્યો,
સત્યનો સુમત્ર હિંદવાસીઓમાં વ્યાપ્યો,—હે ધન્ય૦

ઇંગ્લાંડ ફરી મહાત્માજી હિંદ માંહે આવ્યા,
સાબરમતીને તીરે આશ્રમો સ્થપાવ્યા;
નવજીવન યંગ ઇન્ડીયા બે છપાવ્યાં.—હે ધન્ય૦

ખેડા જીલ્લામાં ખેડુત પક્ષ લીધો,
મહેસૂલ નહિ દેવાને ઉપદેશ કીધો;
ધર્મવારે સત્યાગ્રહ ત્યાં શરૂ કીધો—હે ધન્ય૦

સ્વદેશતણી ભાવનાની ખંસરી બળવી;
ભારતભૂમિ ધર્મની નોખતથી ગળવી,
હિન્દ મુસલમાનની એકતા જમાવી—હે ધન્ય૦

નાગપુર કેં ગ્રેસ મહાસુખકારી,
કુલીન કળા મહાત્માજીની ન્યારી ન્યારી;
હજારો દેશખંધુઓને લાગી અતિ ખ્યારી—હે ધન્ય૦

રેડીયાનો ઉપદેશ હિંદ માંહે ફેલ્યો.
લોકમત અહિંસાનાં પ્રતથી છે કેળવ્યો.
આદીનો સંદેશ અખિલ હિંદમાં ફેલ્યો—હે ધન્ય૦

ગૌમાત ને અંત્યજો ઉદ્ધાર્યા ધર્મ નેમથી
દુકાળીયાને પાળ્યા છે સત્યનીતિ રહેમથી,
મનુર લોકો ચાહે છે અંતરનાં પ્રેમથી—હે ધન્ય૦

અલીખંધુ, લાલ, માલવીયાજી, નહેરૂ, ખાસ છે,
કીચલુ, આઝાદ, હુકીમ, સી. આર. દાસ છે;
નારી રત્ન સરોજની, વીઠલ, વલ્લભ ખાસ છે—હે ધન્ય૦

ઠસાના દરબાર ગોપાળદાસ હરીશ્ચંદ્ર છે;
રાજયોગી ધર્મલોગી ધન્દ્રના જે ધન્દ્ર છે,
રાજના વિલાસની આહુતિ જેનું કેન્દ્ર છે—હે ધન્ય૦

એવા મહા રત્નો આ હિન્દ કાળે જાગ્યા,
દેશભક્ત બની દેશ કાર્ય માંહે લાગ્યા;
ધર્મ કાળ સર્વે સુખ સાધનાને ત્યાગ્યા—હે ધન્ય૦

સ્વરાજ ને ખીલાફત પંજળ ન્યાય કાળે,
પરાધીન ભારત માતાનાં દુઃખ દાઝે;
અસહકાર મંત્ર સૌનાં દિલમાં વિરાળે—હે ધન્ય૦

અહિંસક યુધ્ધે ચોદ્ધાઓ જોલ જાય છે,
જોલ આઝી અસહકારીઓથી ઉભરાય છે;
તેમ તેમ હિન્દનો ઉદ્ધાર તો દેખાય છે—હે ધન્ય૦

હિન્દ માટે દેવી કસ્તુરબા પવિત્ર છે,
હરિ, મણિ, રામદાસ, દેવદાસ પુત્ર છે;
કેસરી કુટુંબના સદુશ્ણો પ્રસિદ્ધ છે.—હે ધન્ય૦

દાદાભાઈ, ગોખલે, તિલક લોકમાન્યની,
અચળ કીર્તિ કરી સ્વર્ગવાસી સત્યવાનની;
દરકાર નહોં ધરી જેણે માન અપમાનની.—હે ધન્ય૦

મહાભાગ્ય માનો સૌ ધન્ય અહુમદાવાદીનાં,
ખાદી નગરમાં પોષાક ધન્ય ખાદીનાં;
વચન કોંગ્રેસ વદે ભારતી આખાદીનાં—હે ધન્ય૦

પ્રાચીન પદ્ધતિથી રાષ્ટ્રીય શાળા ખોલી,
ગાંધીજીએ ફંક માટે ધરી ખાંધે ઝોળી;
ખાળકો શીખે છે રાષ્ટ્ર વિદ્યા અમોલી.—હે ધન્ય૦

મહાત્માનું કુરૂક્ષેત્ર ધન્ય ખારડોલી;
અહિંસાનું તીર્થ ધન્ય થર્મપોલી;
જયનાદ બોલી ધૂમે સત્યાગ્રહીની ટોળી.—હે ધન્ય૦

હિન્દુ, મુસલમાનને પારસીઓ ઉપર પ્રેમ છે,
ચહુદી, શીખ, ખ્રિસ્તી, અત્યજ ઉપર પ્રેમ છે;
યોગીરાજને સદા વહાલામાં બહાલો પ્રેમ છે.—હે ધન્ય૦

મિત્ર ઉપર પ્રેમ તેવો શત્રુ ઉપર પ્રેમ છે,
પશુ પંખી પ્રાણી ઉપર પ્રેમનીજ રહેમ છે;
રાજકુલ કહે છે કે પ્રાણ મારો પ્રેમ છે.—હે ધન્ય૦

અલખ ધૂન જગાવી છે રામરાજ કાળે,
શાન્તિ પાઠ પઢાવ્યા પંઢે છે લોક આળે;
સ્વરાજ કાળ હસ્તે મુખે નેલમાં ખીરાળે.—હે ધન્ય૦

અમેરીકન કહે છે કે ઇશુ અવતાર છે,
નપાન ચીન કહે છે કે બુદ્ધ અવતાર છે;
હિંદ આખું કહે છે શ્રીકૃષ્ણ અવતાર છે.—હે ધન્ય૦

વાટે ગવાય ગાંધી હાટે ગવાય ગાંધી,
છાપે છપાય ગાંધી અંધે લખાય ગાંધી;
દાસ રામજી કહે સ્વરાજતાજ ગાંધી.—હે ધન્ય૦

મહાત્માને અંજલિ

પ્રભુના પુણ્ય ધામેથી સરેલા આર્યકુળમાં,
 મહાત્મા યો, રાત્રાત્મા યો, ગ્રહો આ અંજલી હવાં !
 સ્નેહ ને સમતા કેરા આદર્શો જીવતાં તમે,
 મોંઘેરા ગલિદાનોથી શીખાવ્યું મનુવર્ગને !
 તમારા મંત્રને માગે વહે છે સહુ માનવી,
 ઉધાના અજવાળામાં સૌન્દર્ય જયમ આર્તવી !
 જડે ચૈતન્ય ચેતાવ્યું, નઠોરે આર્દ્રતા દ્રવી,
 શકે પારસના પાસે લોહ સૌવર્ણતા ભવી !
 મહા પ્રલયના વાયુ સંકેત્યા જગ રેલતા,
 થઈ એવા સ્મરારિ શા વિદારી જગવેદના !
 વર્ષો કેરી અનાવૃષ્ટિ અન્તે વર્ષા સમા તમે
 ઠારો છો આત્મ-ગિંઝાણે ઠરેલા તલસાટને !
 તૃષાએ અતિ પીડાતા રણે હુરિણ શા મને
 તમે જીવનમાં લાઘ્યા, નિવાર્યા ભય-તાપને !
 હજારો પુષ્પની માળા કદાપિ ગૂંથીને ધરૂં,
 હજારો આંસુડાં કેરી માળાઓ ગૂંથીને દહીં,
 કૃતજ્ઞતા તથાપિ ના દર્શાવે ઉર આ જરી !
 શકે ચાતક સ્નાતિનાં ણિન્દુ સ્તવી ય શું જરી ?
 તથાપિ મેજ હૈયેથી સ્પુરેલાં ભિર્મિ કાવ્યને,
 સ્વીકારી લો, સ્વીકારી લો, ઉરે અંજલિ કાવ્યને !

રસિક ચિ. ત્રિપાઠી

ભીલોનું ગાંધીગીત

: ભીલોડી ગીતનો ટાળ:

ગાંધીનાં ગીતાં ગાઓ, ઓ, ભીલભાઈ, ગાંધીનાં ગીતાં ગાઓ,
 ગાંધીનાં મનખાં^૧ થાઓ, ઓ, ભીલભાઈ, ગાંધીનાં મનખાં થાઓ.
 અલક-^૨મલકનો માનીતો ગાંધી મનખા જેવો પણ દેવ,
 હરગ^૩સોડી^૪ આપુ^૫ દખીયાને કાજે, આઈઓ^૬ ધરમનો દેવ-ગાંધીનાં
 દખીયાનાં દખ દેખી કકળી ઉઠે, એના કાળજડાંની કળી,
 ભૂખાંની ભૂખ એને ભરખી જતી, એણે કાયા નાંખી દળી—ગાંધીનાં
 ઉંચા નીચાના એને ચાળા ગમે નહિ, નાગા ઉઘાડાને કાજ,
 ભીલાંને ભાળી લંગોટી વાળી એણે, એવો ગરીબ નવાજ—ગાંધીનાં
 ધરમ, હાથ, ને બહાદરીની નવલી^૭ ઝંડી રાખી,
 વેઠવારા વળી ભેરજીલમથી બચાવે ગાંધી ટોપી—ગાંધીનાં
 જીવ મારો નથી ચોરી કરો નથી, ગાંધીવાળા^૮ જો થાઓ,
^૯હરો ખાઓ નથી, ^{૧૦}લાંગ પીયો નથી, ઇદારી^{૧૧} રમવા ન જાઓ—ગાંધીનાં
 ઉંગળવા પકડે ને ધુંગળવા^{૧૨} પકડે, ^{૧૩}સોરાંને ભણવા લેજો,
^{૧૪}ડગરાં મટીને મનખાં થહો માટે દીકરીના દુકડા^{૧૫} ન લેજો—ગાંધીનાં
 ખીકજી બલાડાં મટી વનના ઓ વાલો, ઝટ દઈ જાગી જાજો,
 ડામોર,^{૧૬} લામોર,^{૧૭} નીનામા,^{૧૮} હુંગાડા,^{૧૯} હુંગા^{૨૦} બહાદર થાજો—ગાંધી
 ટોપાંવાળાને સલામ કેવી? જેણે દનિયા ખાંધી,
 એક બડો ખાઓ રામ છે સાહેબ, ખીજા ઠક્કર ને ગાંધી—ગાંધીનાં
 ઇશ્વરલાલ વૈદ્ય 'ભીલાંના વૈદ'

૧ માણસો. ૨ દુનિયા. ૩ સ્વર્ગ. ૪ છોડી. ૫ આપણ. ૬ આવ્યો.
 ૭ અવનતી. ૮ ભીલો ખાદી ટોપીવાળાને ગાંધીવાળાના નામે ઓળખે છે.
 ૯ દારૂ. ૧૦ તમાકુ. ૧૧ ધાડ પાડવા. ૧૨ નાવું ઘેવું પકડે. ૧૩ છોકરાં.
 ૧૪ ઢોર. ૧૫ દોકડા. ૧૬-૧૭-૧૮-૧૯ કુજોના નામ. ૨૦ સવળા.

સાબરમતીના સંતનુ ઇંગ્લાંડથી શુભાગમન

(મુદ્રતધારા છંદ)

“સાઠીએ તો યુષ્ઠિ નાઠી,” આ સૂત્રને ખોટું પાડી
ગાંધીજીએ વૃધ્ધ વયે કીધો ચમત્કાર :

ગોળમેજી ચાલ કેરી બાજી તત્કાળ જાણી
રાખીને સંભાળ બહુ કરી તકરાર;

દિન પર દિન અને માસ પરે માસ વણા—

“આજ આવો, કાલ આવો”—મિથ એ અપાર :

મેકનું મુત્સદ્દીપણું મહાત્મા ના કળી શકે ?

“શેર મથે સવા શેર” એજ એનો સાર.

૧

સારા સારા કોલ આપી, મીઠા મીઠા બોલ બોલી
હિન્દી નેતાઓને મેકે બોલાવિયા દૂર :

“ગોળમેજી આવશે તો સ્વરાજમાં કાવશે રે,
માગો એવું આપી દઇ સંતોષું જરૂર !”

રાવ અને રાજ બહુ, નવાળા નિઝામ સહુ
જરદાર, સરદાર થવાને આતુર :

બહાણુ ભરી ભરી ગયા, ‘જાન’ જાણે લગ્ન કેરી—
જ્ઞાનમાં તો કેટલાક મીઠે (૦) મશહૂર !

૨

‘મેકીઆવેલી’નાં મક્કરો તો આજે જગ જાણે,
યુરાપનો પીઠ એક રાજતંત્રી એજ;

આધુનિક કાળ તણો મેકીઆવેલી ને દેખો,
મે'કનેજ માન એવું ઘટે છે ખરેજ :
વાણી એની એવી મૃદુ-અર્થ કે ન જાણી શકે,
સામાઓને આંછ દીએ એવી પ્રભા સહેજ,
કહેવાતા નેતાઓને મૌલવી મૌલાઓ બધા
ઠગાયા, ફસાયા, અંખવાયા મેક તેજ !

૩.

વક એવું ચક ન્યારે ગોળમેછ કેરું જાણ્યું
ત્યારે માન્યું સૌએ એનો આદિ કે ના અંત;
ગાંધીજીએ બહુ બહુ પ્રયાસો તો કરી જોયા—
અકછેડો ક્યાંથી પામે સંત કે મહંત ?
વ્યથા વાદો સંવાદોમાં સમયનો વ્યય જોઇ
ગાંધી વીરે લીધો માતૃભૂમિ કેરો પંથ;
સુણીને વ્યાખ્યાન એનું ઘિટનને ભાન થયું—
કેવી અધોગતિ પામ્યું હિન્દ ધનવંત !

૪

શ્રમ ગયો વ્યર્થ તેનો ગમ શો, સમર્થ વીરા !
આવ ભલે, ભેટ નિજ માતને સહર્ષ :
ખેડેનો ને બંધુઓ તુજ નિશદિન અંખતા કે
“ક્યારે આવે, ક્યારે આવે વીર એ આદર્શ ?”
પધારી આજે તું હવે વધારી દે ઉરઉરે
આનંદના ધોધ દઇ સૌને દર્શસ્પર્શ :
અરે હિન્દ જાયા ! તને ચાહે રંક રાયા બધા,
કોણ કરે તુજ વિણ દેશ ઉત્કર્ષ ?

૫.

કોઈ તને સંત કહે, કોઈ તો મહંત લહે
 કોઈનું આ મંતવ્ય છે 'એ તો ખરો પીર';
 કોઈ ઋષિમુનિ ધારે, યોગી ચતિ યે 'ધણા રે,
 કોઈ વળી કહેશે 'ધાયુ' પ્રભુએ શરીર !'
 કોઈ વળી એવું પણ કથન ઉચ્ચારશે કે
 'ઇશ્વરના દૂતનું છે એનામાં ખમીર !'
 નામ લલે અનેક હો, કામ તારું એકધારું :
 હું તો તને સમજું છું "દેશપ્રેમી વીર."

૬

લોગ કે' અનેક દેવા દેશ માટે જોગ લીધો,
 એજ ખરો યોગ : હું તો માનું કળિકાળ;
 સ્વાર્થત્યાગી નિત્ય પરમાર્થમાંજ મચી રહ્યો,
 તનમનધન હોમી દીધું તે' ખુશાલ;
 ગાંધીયે સમાધિદ્વારા દેશની ઉપાધિ ટાળી,
 શમી ગઈ શાહીવાદી આંધી વિકરાળ,
 ફરી એક વાર કહું, લલે તું પધાર વીર !
 હિન્દતણે જીવ તુંજ-તુંજ એની આજ !

જહાંગીર દેસાઈ

તપસ્વી બ્રહ્મવર્ચસ્વી

પ્રસન્નાત્મા સદાગ્રહી

વિરક્તિ સેવતાં નિત્ય

તરો ગંગા ત્રિકાલની

ગા.

પુન્ય ગાંધીજીને

તમારા શબ્દોએ યુવક-યુવતી દેશભરનાં
ત્યજી શીળી છાયા નિજ ગૃહતાણી ને પ્રણયની
પડે કારાવાસે, કુસુમ સમજી જલિમ તણી
શિરે લાઠી કેરા સ્મિત સહિત ધાવો ઝીલી રહે.

તમારા શ્વાસે ને કદમ કદમે, શાસક તણા
ઉડે સામ્રાજ્યો, ને દલિત જનનાં દુઃખ શમતાં.
દબાતી, પીડાતી નરપશુ તણા ભોગ બનતી,
ગદ કાલે નારી તમ સ્મિત થકી શર બનતી.

હુબરો વર્ષોથી જગતભરમાં શાસક અને
ચુસાયેલાં કેરાં અતિ વિકટ યુધ્ધો મચી રહ્યાં;
અહિંસાના માર્ગે, હૃદયભરનો પ્રેમ ખરચી
જીતેલાને જીતે નવીન રીતિ એ તો તમતણી.

ઇશુએ ને યુધ્ધે જીવનભર શોધે મચી રહી
અહિંસાની, એથી મધુર બનતા પ્રેમ પથની
ભલે જ્યોતી રેખા નિરખી, પણ એથી જગતના
પીડાયેલાંઓને જગત મહિં મુક્તિ નવ મળી.

ચુસાયેલાં કાળે જીવનભર જે વિગ્રહ લડ્યાં,
પડ્યાં કારાવાસે, વિધવિધ પ્રકારે દુઃખ સહ્યાં,
નવી દૃષ્ટિ આપી અખવિહીન ભોળા જગતને
ભલે તેણે, કિન્તુ હૃદય થકી દેખો ન વિસર્યા.

હજારો લોકોએ નિજ નિજ તણી ભેટ ઠલવી
તમારી પાસે, ને કવિત કુસુમોને કવિજને
ગુંથી લીધાં તેની અતિ મધુર માળા બની રહી,
ન તેમાં શોભે આ, પણ નહિ સ્વીકારો હૃદયથી ?

ગુલાબદાસ બ્રોકર

બોખું સ્મિત

હૃદય દુભવાઈને ધીમું દહે અતિપીડિત
પ્રકાટત થઈ ધૂમ્રગ્લાનિ, કમી, ફેંધતી ઉર
ઘડિક સહતા સર્વે પ્રાણો અચેતન મૂર્છના
નયન સહસા બોખા હાસા તણી છબિએ ગયાં.

સ્મિતભરી હસે આંખો શીળી, પ્રભા ધવળી સ્પુરે
અરધ પરધા બાકી હાંતો હસે બબડાટથી
મુજ હૃદયનાં દૈન્યો દેખી શું હાસ્ય સ્પુર્યું ! શું વા
ઉરમથનનાં ઊરો પીને હસે વિજિતેન્દ્રિય

તનમુખ ભટ્ટ

યુગદેવ

[દાન : પ્રજારાજ ! ત્હારી વાંસળીએ]

હો યુગદેવ ! પૂજું પાવડીઓ :

કંઈ ઉઘાડી ત્હેં અમ આંખડીઓ,

યુગદેવ ! પૂજું પાવડીઓ.

કંઈ ખીલાવી ત્હેં ઉર પાંખડીઓ,

હો યુગદેવ પૂજું પાવડીઓ,

માત મુક્તિના મન્ત્ર મધુરા

શીખવ્યા વગાડી વાંસળી, હો !

યુગદેવ ! પૂજું પાવડીઓ.

વધાવું ભરી ફૂલ છાગડીઓ,

હો યુગદેવ ! પૂજું પાવડીઓ.

મોહનજી તિમિર મહીં એ

બૂંદ્યાં હતાં સૌ વાટડીઓ,

યુગદેવ ! પૂજું પાવડીઓ,

અંધાર વિહારતો આંદલિયો,

હો યુગદેવ ! પૂજું પાવડીઓ

હુઃખે ફૂંઝેલાં બન્ધુ અને એ

હુઃખે ફૂળીતી ગાવડીઓ,

યુગદેવ ! પૂજું પાવડીઓ.

તારી ત્હેં અમ નાવડીઓ,

હો યુગદેવ ! પૂજું પાવડીઓ.

શાન્ત નીતિના પાઠ લખાવી
 વરસાવી સુખ-વાદનીઓ,
 હો યુગદેવ ! પૂજું પાવડીઓ.
 વધાવું ભરી કૂલછાળડીઓ,
 હો યુગદેવ ! પૂજું પાવડીઓ.

મૂળભાષી પી. શાહ

ગાંધીજી તો

ગાંધીજી તો શુષ્કિયત ગરવા,
 દેશ તણા ઉદ્ધારક છે;
 ડુબતી દેશની નૈયા કેરા,
 સાચા મોહન તારક છે.—

સ્વતાંત્રતાના ચિરંજીવના,
 મોહન ખાસ વિચારક છે;
 હિન્દ ભૂમિના પુત્ર પનોતા,
 સહુના હૈયાઠારક છે.—

જુગ જુગ જીવો મહાપુરુષ એ,
 દેશ તણા દુઃખ હારક છે;
 સ્વદેશીના ચાહક, ગરીબોના,
 પાળક એ સુખકારક છે.—

મુક્તા મંગળજી ઓઝા

આપુની ઘાંડી કૂચ

“ઉધા હુલ ના પ્રકટી સવાર
નિશાતલું જોર હુલ જણાય;
પિતા ગયાં ક્યાં વળી લાઈજહેન
મુકી મને કેમ ગમાં બધાંય?!

જનો ધસે ક્યાં સહુ પૂરવેગે
અધીર થેલા થઇ કેમ દોડે?
ધમાલ આવી કાઠ નાહિ દીઠી!
નૃપાલ કેરી નીકળે સવારી?!

મને લઇ જા જહીં લાઈજહેન
ગયા પિતા ત્યાં, ન લગાડ વાર.”

“વીરા આ માનવી ટોળાં વધે માર્ગ મળે નહિ,
જ્યારે આપણાથી ના : જો, આ લોકસમૂહને.

ધોળું જણાય સઘળું બટમોગરાયું
ઓ, આવ, બાળ! અહિં જો, પયની નદીયું?”

“જોયું ગમે ઇંતર ના, લઇ જા મને તું
જ્યાંહિ જતા સકળ આ જન ત્યાંહિ જાવું.”

હઠે ચઢ્યો તે રઠ નાહિ મૂકે,
માતા પટાવે બહુ ચેરે તેને;
અંતે રહ્યો ના કંઈ ચે ઉપાય,
લઈ ગઈ જ્યાં ઠઠે બેશુમાર.

મહાયત્ને ખેંચી વિશદ જહીંથી સર્વ ધસતું
ઉતારી સ્કંધેથી નિજ તનયને પ્રેમ કરતી.

*

*

*

અને આવી લાગ્યું ત્વરિત ગતિએ કૂચ કરતું
મહાત્મા ગાંધીનું કટક અતિ ઉલ્લાસ ધરતું.

અનીને ખડાવરે બાપ પૂછે, આ સાધુ કોણ છે ?—
ગ્રીવાએ સૂત્રની માળ ધરી છે ચળિ હાથમાં !
કપાળે કંકુનાં ટીલાં કર્યાં ! કેમ હસે ઘણું ?
ઉઘાડે વાન ચાલે કાં બત્રાનું વ્રત આકરું ? !

કયા ધામે જવા ધારે, ક્યારે તે વળશે ફરી ?
કયાંથી એ આવતો આજે વૃદ્ધ બટૂકજી ?

ખરે એ સંન્યાસી સકળ જનની પીડ હરતો,
અહિંસા સત્યે એ અચલ ઉર વિશ્વાસ ધરતો;
મહા શાંતિનો એ પરમ જપ હંમેશ જપતો
અને વૈરીઓના શુભ હિત તણું ધ્યાન ધરતો :

ચહાનારો ચૌને નિજ પર બધું એક સમજે,
નથી વૈરી લાવો મુકુર સમ એ સ્વચ્છ હૃદયે,
હૃદે એનું દાઝે દલિત જન કંકાલ નિરખી
દશા હિંદીઓની અવનત, દયાપાત્ર, કપરી.

પ્રભાતે કલ્યાણાર્થે નિજ વતનને મુક્ત કરવા,
અધીરો ડાસો એ પશુબળ બધું મહાત કરવા,
સિધાવે છે આજે જુલમ જડ ઉચ્છેદ કરવા,
સ્વરાજ્યે સર્વેનું પરમહિત. સૌભાગ્ય ધડવા.

જંગે પંકાયો છે : સુગત સમ એ ઇશૂ સરખો,
વળી કોઈ એને જિન પ્રભુ મહાવીર સમજે,
ઘણા ચે હિંદીઓ હરિ અવતર્યા એમ સમજે
મહાત્મા યોગી છે સુકલકડી શો દેહ ધરતો.

જતો દાંડી તીરે નિમક કર નિમૂર્ણ કરવા
અને એ ઉચ્છેદે પરમ દશાયે ધાવ કરવા.

“ન ધારે શસ્ત્ર એકે ચ તથા અસ્ત્ર ન પાસ છે,
એવા આ સૈન્યથી શત્રુ પરાજિત કદી થશે?”

અહિંસા આયુધે સબળ સેના આ અભયે સજી
ઝીલીને ઘાવ, વેરીને મહાત એ કરશે નકી !

સેના દેખાય નાની છે, દેશમાં પ્રાણ પુકશે;
અને સત્યાગ્રહી એવા અસંખ્ય સાથ આપશે.

*

*

*

વધાવે માજનો સેના, પોંખે છે પુર અંગના,
અને લોકો વઢા દેતાં કરે છે જય બોધણા!
સાયક શું છૂટે ચાપ, વીજ-આલ અખૂટતી!
તેવી આ દ્રુત વેગિલી સેના પંથ વિષે પળી.

૧૯૩૦

ગોકુળભાઈ ભટ્ટ

શ્રેષ્ઠ સર્જક

કો સંગીતી મનુજ-ઉરની ઉર્મિને વાદ્ય-તારે
જન્માવે, કો કઠિન પથરે શિલ્પી સ્નાયુ કોરે,
પીછીથી કો કથની લખતું માનવી પ્રકૃતિની,
સૂરે મૂર્તિ કવિજન ઘડે શ્રેષ્ઠ કો કલ્પનાની.

કિન્તુ તેં તો હૃદયભરતી વેદના સર્વ તારી
કોરી કોરી વિમલ સ્મિતની મૂર્તિ છે એક દોરી!
ઓળે તારે ત્રિભુવનજથી મૂર્તિ એ નિત્ય રાજે,
ત્રિશ્વે સૌને તુજ મહદ્ એ સર્જનાથી નવાજે.

પ્રહલાદ પારેખ

આખરી નિરધાર

[વાઘસરોથે મુલાકાતતી ના પાડી ત્યારે]

છેલ્લો ધર્યોતો હાથ મેં પણ તેં દીધો ધિક્કાર!
 છેલ્લાં ધર્યાંતાં ફૂલ મેં પણ તેં દીધો છદ્ધાર!
 હૈયું ચીરી બતલાવવા બહુ ચે ધરી મેં હામ
 પ્રિટન! દીધા પણ તેં અરે! મમ ઉર ઉન્હા ડામ!

બળતું હતું હૈયું ભંડા દુઃખ દાહથી
 દેખી પીડાતા દેશને અન્યાયથી
 દાખી રહ્યોતો એ ભીતર બહુ ચે મથી!

રક્ષો ધર્યો દીલેરીનો ભુક્રો ક્યો પણ તેં,
 કૂપો ધર્યો ચિર શાંતિનો ફ્રાડી દીધો પણ તેં,
 વંટોળ વસમો ખાળવા આડા ધર્યાં મેં હાથ-
 પ્રિટન! દીધા પણ તેં મને જંજિરના શરપાવ!

દાટા દીધેલા દાહ આને ઊઘડે,
 અંગાર થાતાં મુક્ત ચોગરદમ ઊડે,
 આણુએ આણુ મુજ અંગનું રમણે ચડે,

પ્રિટન! સવેળા સોતને પરખી જરી લેજે!
 આ આખરી નિરધારને નાણી લલે લેજે!
 ડમરુ બને અમ મોતનું તું તાલ તો દેજે!
 કુરબાનીનો આતશ ઝગે જરી બેધ તો લેજે!

ઓ વિશ્વનાં સંતાન! ઊંચું ન્યાળજે,
અમ રકતનો આ ધોધ ઊડતો લાળજે,
રાતું કસુંબલ શૌર્ય ધગતું દેખજે,

લાળી કહી હૈયું હલે તો હાય ના દેશે,
કોમળ અને નિર્બળ કહી કો' શાપ ના દેશે!
બલિદાનનો અમ ધૂપ ભરશે આંખ તમ એવી!
ખેંચાઈ હોમાશે. સહુ એ આળને ભેડ!

ઓ માનવી આઝાદ! બેલો ના થજે!
વીતી ગુલામી આજ ભૂલી મા જજે!
ગરદન અમારી ફાંસલો તું ના થજે!

ધોવા તમારો મેલ હોમાવા અમે ખેડાં,
કૃતાંત અજગરના મુખે હસતાં અમે પેડાં!
અમ એક બિંદુએ જગત્ સૈકું વધી જશે,
હોશું ન હોશું છે અમે, પણ સૌ સુખી થાશે.

ફટફટ અહીં માથાં નિરાંતે ફૂટશે,
દડદડ ભૂમિ પર રકતછોળો છૂટશે,
ટાડું હશે તો ચે કલેવર કુદશે!

એક હાક પડતાં તો સૂતાં મડદાં ઉઠી ધાશે,
જોખનવતા પ્રિયકર ફગાવી જુદામાં જશે!
રસબસવતી લલના મગર, રણચંડિકા થાશે,
પદપદ ખડકતી ગંજ શખ એ ખેલતી જશે.

પીંડો ચડ્યો છે આજ પાવક ચાકડે,
ભૂગર્ભ દુર્દમ વેદનાએ આરડે,
ઉદ્ધિ ઉરે જવાળા ભયંકર ભડભડે!

ઓ વિશ્વના દાવાનલો! પસરી અહીં જાળો
વિકરાળ ઓ વડવાનલો! ખેલી અહીં જાળો.
જુગજુગ ભૂખ્યા ઓ કાળ! મિજબાની કરી લેજો,
સો સો જુગઓ સામટી માંડી અહીં દેજો!

૫-૧-૧૯૩૨

રમણ સોની

સુકાની

ઉંડા અંધારામાં નવ ગમ પડે માર્ગ વધવા,
તરી તોફાનોમાં નવ રહી શકે થીર સરલા;
હુલેસાંઓ મારી જુજબલ ગયું કાયર બની,
વળી વા ચે સીધો નવ ફરકતો કોઈ દિશથી.
અમારા ટ'ડેલો મથી મથી રહે માર્ગ પુગવા,
છતાં દેખાયે ક્યાં તલ ભર ધરા આશ પુરવા?
પ્રભો! આ વેળાએ હૃદયપટમાં હામ પુરજે,
અમારી કિશ્તીને સરલ ગતિએ તું ચઢવજે.
પણે જોને પેલો અમ તરણિનો દોર ધરતો
વિમાસે દુઃખી છે નિત નિત નવા ચત્ન કરતો;
મહાત્મા સુકાની વ્રત કઠિન ધારી ચલવતો
સુકાની એવાનું પ્રતિપજ પ્રભો! શ્રેય કરજો.

ગોકુળભાઈ ભટ્ટ

વિજય પ્રસ્થાન

[ગાંધીજી શંકરે ટેબલ કોન્ફરન્સમાં ગયાં ત્યારે રચેલું]

નિસર્થો વિજયને વધામણે

હો, મહાત્મા,

નિસર્થો વિજયને વધામણે !

‘પર્વતની રાણી’ એને આપે વિદાય,

દિશા પશ્ચિમ જે ઉભી ઓવારણે :

દશે દિક્પાલ ઉભા એના સંરક્ષણે;

લાજબોના હૈયાં વળામણે !

હો, મહાત્મા—

પગલે પગલે એના પડતા વિન્યાસરો,

ભૂંસી શકાય ના કો કારણે :

ધુધવી સાગર ઘોર : ગાતો એનાં ગીત

ને થાતો પાવન પ્રક્ષાલને !

હો, મહાત્મા—

સાતે સંમુદ્રપાર સાબરમતીનો સંત,

આલ્યો સ્વતંત્રને કારણે :

કુદરત કોહામણે ને ત્યાગે સોહામણે,

સુવે સાદહી ને આલને આચ્છાદને !

હો, મહાત્મા—

અર્ધાં વચ્ચે ફરે પ્રભુનો પયગમ્બર,
 પ્રખલ છે પ્રભુજીના પાંદડાંને :
 'દરિયાની રાણી' સુગંધ તપસીના ત્યાગથી,
 આતુર છે એના મનાવણે !
 હો, મહાત્મા—

ભૂખ્યા લારતીઓને કાળે ઉલો છે
 આળે એ છિટ ન ને પારણે :
 સાચી સ્વતંત્રતા સન્તાનને સાધવી,
 આ ન ન્દશે ભારત ઉદ્ધારણે !
 હો, મહાત્મા—

જનાદિન પ્રભારકર

દરિદ્રનારાયણ

: પૃથ્વી :

પ્રભુ પ્રગટ ભૂતલે, સલિલને ઝૂલે પારણે,
 હુસે રજની તારલે, ગગનને વિતાને રદ્યા,
 કદી પ્રકૃતિઅંકમાં, જગજને નિહાળ્યા હતા.
 તમે પતિતમાં, દરિદ્રજનમાં દીઠા દેવને !
 હરી દુખદરિદ્રતા નવ-વિધાનનાં શસ્ત્રથી,
 દવાનલ જળ્યાં જગે સુખદ શાંતિ લદ્રંકરી.
 તમે વિમલ પાથરી; સહુનશક્તિના મંત્રથી,
 દુખી જગતના બન્યા અજબ એક ધનવંતરી.

ઉમાશંકર જોષી

મહાત્માજી દ્વારા પરમાત્માનો સંદેશો

(કુંજલડી સંદેશો અમારો એ ધ્રુવ)

મોહનજી સંદેશો અમારો જઈ જનતાને કહેલો જી રે,
વાસી વૈકુંઠના જન્મે જમ્બુદ્વીપ પોષી પરસ્પર રે જો જી રે-ટેકા.

પ્રગતિ વિરુદ્ધ પ્રજા પડે જાય રસાતલ દેશ,
ઉચિત ધર્મ ક્રાંતિ બળે પાળું હું પરમેશ.
જનની સેવા એજ યુગનો આદેશ છે,
લાવો અમુલ્ય લેજો જી રે—મોહનજી.

બળબુદ્ધિ ધનધર્મથી જનહિત જો ન સધાય,
સમધારણ કરવા ચહું શાંત અશાંત ઉપાય.
જનતાકલ્યાણે આપો આહુતિ,
નહિતર દાવાનળ રહેજો જી રે—મોહનજી.

મુજ મંગળ સર્જન રથે સારથી શુદ્ધ સમાજ,
ચૂર્ણ થશે તે ચક્રથી જે અટકાવે આજ,
તરવાનું હોય તો દીન દલિતની
પ્રેમ ગંગામાં વહેજો જી રે—મોહનજી.

અધ કવિ શ્રી હંસરાજ

જાનકીગર

ધુન્ધસમાન અહિંસા મૂર્તિ !
 ઇશુસમા હિ પ્રેમલ મૂર્તિ !
 ચાલવવીર શા યોગની મૂર્તિ !

છે તું જાનકીગર.

સુઆશ વિપ્રવે સ્પુરાવનારા,
 ભારતરોગ મિટાડણુહારા,
 પાંત્રીસ કોટિ હૃદે વસનારા,

બહાલા જાનકીગર.

સત્ય પ્રેમ તપ ત્યાગ અહિંસા,
 શરીર ધરી ઉતર્યાં અવનીમાં !
 ભેટો ક્યાં ય જગે જડે ના !

અપૂર્વ જાનકીગર.

તોડો ચિત્તતિમિરની પાળો,
 તેજમૂર્તિ, અમ પંથ ઉજાળો,
 રચો હિંદનો પંખીમાળો !

ગાંધી જાનકીગર.

પિપાસુ.

બાપુને

: શિખરિણી :

અમે બુદ્ધિ-બાધ્યાં નિયત ચક્રોમાં જ ધુમીએ;
અમે તર્કેં બેર્યાં પરિચિત ચિલામાં જ ભમીએ;

અમે પંડિતો સૌ નિપુણ જગની છુદ્ધ નીતિમાં,
ઠરેલા, ખડોચેલા, ખટપટી પુરાકૂટ રીતિમાં !

અમારે તો આ જો નયનદિવેરે રોશન થવાં,
પરાત્પરનાં ગાનો જડ યુગલ કહ્યું જ સુણવાં !

ભર્યાં બ્રહ્માંડોમાં અમ પગ પુગે તે જ અપત્તું :
હથેલીમાં ના તે સકલ ગણતા માત્ર સપત્તું !

તમે કારાગારો જડ કરણનાં લેદી વિહરો;
સુણો સૃષ્ટિ હૈયે નિરવ સ્પુરતા સર્જક સુરો :

તમારા આત્માના અનવધિ ઉંડાણો ન અમથી
કળાસે, બાપુ, કેં; હૃદય નમવી તોય વિનતિ :

તમારી દૃષ્ટિના સુભગ શિવ ભર્ગો અમ બને
પ્રભુપંથે નેતા; અધિક નથી કેં આશ અમને !

આજે ઉત્સવ રાષ્ટ્રદેવનો

પુનિત સન્તોનાં વૃન્દ (૨)

આજે ઉત્સવ રાષ્ટ્રદેવનો :

મૈયા ભારતી સોહનત (૨)

આજે ઉત્સવ રાષ્ટ્રદેવનો—

કુંજે વસન્ત કંધક ગુંજે નવ પ્રેરણા :

કોકિલા સુકંઠે ટહુકન્ત !

આજે ઉત્સવ રાષ્ટ્રદેવનો—

હૈડે રસચેતના જગાવે રનેહજયોત શી !

પિંડે બ્રહ્માંડ પ્રગટન્ત :

આજે ઉત્સવ રાષ્ટ્રદેવનો—

અન્તરમહી લક્ષિત જગન્નાથ જન્મભૂમિની :

અગમગ કે ઓજસે લસન્ત :

આજે ઉત્સવ રાષ્ટ્રદેવનો—

શોભન જગમોહને યતાવી છવન-માધુરી :

હિંદી નવ કોડે હસન્ત :

આજે ઉત્સવ રાષ્ટ્રદેવનો—

મૃત્યુનો યાત્રી

“અરે ગાંધી રાજા !—” શબ્દ અધુરા એ રહી ગયા,
અને કંપી વાચા કહી નવ શકી તે નયનની
મૂંગી અશ્રુવાણી રહી ટપકી; ગાંધી ચરણમાં
પડીએ મૂર્તિ ને હજી-અણખિડ્યા-બુધ્ધ-ચરણે
અજાણી કે જાણે લચી પડી સુનીતા ઉરભીની.

હજી લોહીલેખો સૃજન ઇતિહાસે નવ સૂકયા,
નવું પાનું તેવે લખવું અમીઆંકે શરૂ કર્યું
અનેરૂં ગાંધીએ; ગિરમીટ થકી હિંદી મજુરો
ખચા'વા આફ્રીકા મહીં લડત સત્યાગ્રહ તણી
લડયા; પોતે વેઠી, હૃદય પલટાવ્યાં અરિ તણું.

નવેલા એ બુધ્ધે હૃદયવીર કે હિન્દ નખીરા
પડેલો, એની આ તરુણ વિધવા અશ્રુ વચ્ચે
વહે : ‘ગાંધી રાજા’ ! શિર ચરણધૂલિ પર સુઢે.
નિસાસે દાઝ્યાં, ને ચખજલથી ભીંજ્યાં ચરણ; ના!
અરે! ભીંજ્યું! દાઝ્યું! હૃદય! હજી તો ઉંખર પડે
ઉભો'તો એવાં કેં શત સમરને વીર નર એ,

હજી તો પોતામાં શતશત લડાઈ લડવી છે,
લપેટી વિશ્વોને હજી ન પ્રકટયો પ્રેમ ઉરમાં
પુરો, તોયે આવી કરુણ કુરબાની નિજ કને
થતી, તેને સાક્ષી થવું કયમ?! વદોવાયું ઉર એ
કંઈ એવું એવું પણ મહીં ઊંડું, વાણી નીતરી :

‘અરે બાઈ ! રો ના ! તુજ પતિ મર્યો ના ગણીશ તું,
ગયો મુક્તિ કાળે સહુ તણી, થયો એ અમર છે !
અને ગદ્ ગદ્ કંઠે વધુ ન વદવા દીધ કંઈ તો,
પરંતુ ઊઠાડી નિજ કર થકી, ને ઉભી કરી
ખલે માયાળુ એ કર રહી ગયો, ને ઉભરતી
ઘવાએલી આંખો મહી ડખક ગાંધી ચપ્પા ડુબ્યાં.
અને પોતામાં એ નયનજળ લાવ્યાં ભરી બધાં
હતી થંભી વાગ્યા, નયન જળ થંભ્યાં પણ તહીં !

અચિંતા, ગાંધીના મુખથી શબ્દો કેં સરી પડ્યા
અનાયાસે, ‘બાઈ ! તુજ સમ કંઈ હિન્દ રમણી
થશે સ્વામીહીણી, જનની ભૂમિ ત્યારે જ છુટશે,
—અને મારી ભોળી પણ તુજ શી જ્યારે ઘઇ હશે.’

ગાંધીજીને-

(દયનિતિ અગ્રપદ્ય)

નરસિંહ આળ્યો ફરી ગુર્જરાષ્ટ્રે
અરુચ્ય તા પૂર્ણ નિવારવાને.
ને ધર્મમાર્ગે જગ દોરવાને
આવ્યા અહિંસા દીપ લેઈ બુદ્ધ.

સ્વતંત્રતાને વળી રાષ્ટ્ર મુક્તિ
તણી અધુરી રહી ભાવનાના
સાક્ષ્ય અર્થે નવી શક્તિધારી
જનમ્યો અહિં નર્મદ એ ફરીથી.

અધર્મ જ્યારે ક્ષય ધર્મ કેરો
કરે; તદા હું અવતાર ધારું
એ કોલ યોગેશ્વર કૃષ્ણ કેરા
ગાંધીજીએ સાર્થક આજ કીધા.

શક્તિનાં બેઠણ એ સૌનાં જેમાં સંગમ પામીને
વિરાટ રૂપને પામે, વન્ડુ લેને સહસ્રધા.

અન્નકાન્ત મહેતા

માણીના મુક્તિયજ્ઞ

હુઃખે દાંડી, લયે ઠહીલી, નોંધારી આંસુ મંદની,
 કારંબિધને તટે પેલી રંડતી માતં ભારતી.
 તેત્રીશ કેટિ તંત્રે તંણી, પુણ્ય ધારી;
 સંસ્કાર ગૌરવ તંણી પંણુ આલે મૂર્તિ;
 હુઃશૃંખલા નિરંખતી નિજ દાસ્ય કેરી
 સ્વાત્રંચમાં રડી રડી શમણાં સ્મરંતી.

અશ્રુ એ સહસા ત્યાં તો શરીરીભૂત થાય છે,
 ઊગેલા ભાનુના ભર્ગે વાદળાં વિખરાય છે.

ધનંશ્યામલે દેહી એ અશ્રુની મૂર્તિ માતંને,
 દીનવંતસલે ગાંધીના નામથી થાય વિશ્રુત.
 સત્ય, પ્રેમ, અહિંસાની ત્રિવેણી ઉરે ધારતો
 વિશ્વ વૈષ્ણુવ ગાંધી એ પરાધ પીડે નંભુતો.

પીરાય પેળી પરદુઃખ પોતે,
 રીખાય નંભી પર-દોષ પોતે,
 મન્ત્રો દધ અપ્રતિકારના એ
 અન્યાય સામે રણજંગ આદરે.

સાબ્રતીર્થ તંણે તીરે મેદિની ઉભરાય છે,
 ઉષા મુક્તિ તંણી પેળી હૈયાં શાં હરખાય છે !

આને શેં લોક કેસં અંગણિત ઉલટે યુથ ભાવે ભરેલાં ?
 આને આ ઉત્સવે શાં પરવશ જનતા ઊગવે છે અનોખા ?
 આને શાં મુક્ત ચિતે મુદ્ધભર વિલસે મેદિની માનવોની ?
 આને રેલાય શી આ અંજળ રસભરી રેલ ઉત્સાહ કેરી ?

સૈકાની સરતી ક્યાં એ જડતા મન્દ પ્રાણની
 હૈયામાં જાગતી શી આ ઝંખના આત્મ ભોગની ?-
 ધ્રુવ તારક માતાનો, અગ્રણી આર્ય દેશનો,
 પ્રેમભૂતિ જતો ગાંધી જુલમને જંગ ઝૂઝવા.
 ઊઠો આજન્મદાસો, થરર થડકતાં કેમ હૈયાં તમારાં ?
 છેયાં ન્હાળો તમારાં સકરુણ વિલપે અસ્થિના માળખાં શાં
 મોંઘેરી માતકેરાં પ્રતિપળ ઉરનાં હીર હીણાય તો ચે
 શાના સૂતા પડ્યા હો, વિષમય ભરખી ભૂરકી મોહકેરો ?
 પૂછો વૃદ્ધાત્મ પેલા વિગત સમયને પૂર્વજોની પ્રતિષ્ઠા,
 શૂરાને મૃત્યુકેરા લય, તન ધનના મોહનાં બેન કેવાં ?
 આવી ઊભો અમોલો અવસર રણનો, આંગણે આ તમારાં,
 હાવાં આંહી વહે છે, અપયશ હરતી યુદ્ધની રમ્ય ગંગા.
 આવો આખાલવૃદ્ધો, ધન ધરમ તણા લેદ ભૂલી બધા ચે,
 આવો હિન્દી પ્રજાઓ, અરસપરસનાં વૈર વામી પુરાણાં,
 આવો આ ધર્મયુદ્ધે, નિજ જનની તણાં દૂધ દૈવી દીપાવો,
 માડીના મુક્તિયજ્ઞે, વિમલ બલિ થવા હોંશથી સર્વ આવો.

અને એ પડકારેથી સચેતન શબ્દો થયાં,
 પથ્થરે પ્રાણ પૂરાયા, માતરોમાંચ પાંગર્યાં.
 વૃદ્ધાત્મા ઇતિહાસને નયન ના અદ્યાપિ જેવી ઉગી,
 તેવી યુદ્ધતણી ઉગી શુભમયી, આજે મહાપર્વણી,
 આજે હિંસ્રાંહિંસ્રાનાં સમરની ભેરો બજ ભારતે,
 ને છોડી ઘરકોતરો નિસરિયાં આખાલવૃદ્ધો રણે.
 તેથી સાબ્રમતી તીરે મેદિની ઉભરાય છે.

ઉપા મુક્તિ તણી પેખી હૈયાં આ હુરખાય છે.
 સૈકાની સરતી ક્યાંયે જડતા મન્દ પ્રાણુની,
 હૈયામાં જગતી તેથી અંખના આત્મભોગની.
 શો ઊલટે ધવલ સાગર ખાદી કેરો !
 શો ધૂધવાટ જ્યથોષ થકી ભરેલો !
 ઉદ્ભાસ શો ઉછળતો પ્રતિઅંગ માંહે !
 શાં યજ્ઞમાં બલિ થવા પ્રતિરોમ જાગે !
 કૃતનિશ્ચય ઓખેથી, કરુણામય નેત્રથી,
 ભવ્યતા ભરતો તેમાં વિશ્વસન્ત ઉલો દીસે.
 “કાં મૃત્યુ, કાં વિજય”નો ધ્વજમન્ત્ર ધારી,
 પીયૂષપૂર્ણ નયને જનતા નિહાળી,
 નિઃશસ્ત્ર એ સમરનાયક ભારતીનો,
 વેરી રહે સરળ ને શુચિ મુક્ત હાસ.
 પ્રકૃતિ સરખાં બાનો ટેકો લેઈ પુરુષ એ,
 વેગેથી ભરતો ખેલું ડગલું રણવાટનું.
 ઔત્સુક્યથી ગમવેળ નિહાળનારાં,
 શા હર્ષથી ઉછળતાં કંઈ લાખ હૈયાં,
 શી ધૂમ આ રિપુતણા મદ મોડનારી,
 હેલી મચી તહીં રહી જ્યથોષણાની !
 અને જગત જાણે કે હિન્દે સ્વાતંત્ર્ય મેળવ્યું,
 ક્ષારાખિને તટે માને મુખે હાસ રમી રહ્યું.

ખાંભુપયારી

હાંનરે લાંનુની ધરતી પેરકમ્મી કુરી વળી,
 નહિ તોયે આગે કાં કંઈ ભયીં આદિ મનુજે.
 હાંનરે વર્ષોમાં વિકરી પંથુતા, પોતં અદકું
 મનુખ્યાકારોમાં પ્રકટયું પંથુએ, ને કહ્યો કહ્યો
 ખિલેલા માનવ્યે બહુ બળ કયું સત્ય ધરવા;
 હુખ્યા મૌને ચત્નો સતકણ દૂખ્યો ના પણ છતાં.

કરેલા સંસારે અંગણિત ગુન્હા કૈંક સદીઓ
 ઘેંચેછાએ વેચ્યા અંગ ઢગલા, તે નિજ પદે
 ધીરે આઢી લેતું હૃદય કુમળું એક પ્રકટયું
 અનેરા કારુણ્યે પતિત પડ્યે નૈ રહ્યું બહુ.
 ચુસાશે પોતે કે દંથી મરી જશે તે હર વિના,
 ઉગારી ખેલાં સૌ, પછી જં ચહું પોતે ઉગરવા.
 અને એ પાપોના દેહન કરવા પુનઃ સંઘળા,
 ગિછાયું એ હૈયું ચહુ દિશે વિંટાઇં કદનશું.

પડેલાં, પીડેલાં, ચલિત દલિતો ને ધરવનાં
 અનાથો—તે સૌનો જીવતર બની બંધુ બનીને
 ગરીબોનો બેલી ઇશુ પ્રગટિયો વિશ્વપ્રણયી,
 અને આંસુધારે ટપકી, નહિ કારુણ્ય અટકયું;
 પડેલાંને ખાંચે પકડી ઉચક્યાં પુણ્ય સ્વરગે.
 ઉર પેટી જ્યોતિ, નિજથી પ્રગટાવી સહુ ઉરે.

રહી નાચી સૃષ્ટિ નવ-ઉજમથી સંત જનની
દિશાઓ ઘેરીને ઉછળી ઉર ગંગા ભીજવતી.

મહાકલ્યાણોર્મિ જગત છરવી એ નવ શક્યું
ધપી જાતું વેગે વહન રૂંધવા, હાથ બળિયા
શરીરી સત્તાના અધવચ્ચ ધર્યાં ને રણ રચ્યું
સુકું ચોપાસે, ત્યાં અરર ! ઉર ગંગા શમી ગઈ !!
ઉમેડી પેટાળો જડ, પ્રગટિયાં ડો ઉર તણા,
નવાણામાં મુંગી સમસમી રહી ગંગ કડણા.

34044

ઇશુને જીવે જે જગત હૃદયોમાં નવ વચ્યું.
વચ્યું કે તે એને કુસ પર ચડયે; ને જગજને,
સુખે માણ્યા શોખો જીવનબલિ પેગંબર તણા,
પુણ, રોધ, ગાઇ, પણ ન પ્રકટાવ્યું ઇશુ-ઉર.
રચ્યા ધર્મો, ને ઉત્સવ ઉજવીઆ દિવ્ય બલિના,
મીઠો એનો કિંતુ હુકમ સહુના બંધુપણનો,
જગે બોળી પીને અશમ ઉત્તરાવ્યાં વિધ ઉરે.

ઇશુ ઝાં હૈયામાં ક્ષણ ક્ષણ ચલ્યા કુસ ઉપરે !
ઘવાયેલા પ્રેમે અશ્રુત ભરિયું મૌન કુસકું !
મહામૃત્યુસત્રો જગ ઉજવતું જંગ જગવી;
હુલાયેલા સત્યે ભરવું તિમિરે ચાહ્યું ડગલું,
જગે પંથે છોને મરણ કુસ રોખ્યા અંડગ હો !
મહા કલ્યાણોને પથ દવણ શંકાભય ?-અને
ધીરે પૃથ્વી તીરે પ્રબુધઉર ગાંધી ઉતરિયા.

અરે જાને ખાપુ! નજર અમ સામી કરીશ મા!
 પળ્યો જા તું તારે, જગકિચડમાં પાય ધર મા!
 અમે પાપી ભુંડા સત સમજ્યે, શે જીવવું
 પરંતુ એ?! જા તું! જય તુજ થશે સત્ય જીતશે.
 અમારા પાપોની કરીશ પરવા ના લગીર તું,
 શીરે લેવા જાતાં ગઠડી કચડાઈ તું મરશે.
 અમોને પાપો તો કંઈક યુગથી કેઠે પડી ગયાં,
 તું જેવા એકાકી લડથી વળશે શું ઘડીકમાં?

થયું ડાહ્યું કાંઈ જગ; વહી ગઈ વીસ સદીઓ-
 ન રોખ્યા કાળોના કુંસ સ્થુલ અરે કિંતુ પરખી
 ઉપાડયા ગાંધીએ : 'હુરિત મરશે કે મરીશ હું.'
 હુજારા મૃત્યુની કરપીણ વહેરી ઉરવ્યથા
 અને મોઢે મોઢું રિમત ફરકતું રાખી કુમળું
 ઘડયું ગાંધીએ જીવન ચિર-કુસારોહણ સમું.

અરે એ સિંધુ શા ઉરની લહરી ફેનિલ સ્ફુરે
 નિહાળી તે નૌકા જમીન તટ જાણી કયમ શકે
 ઉંડાણે લાગેલા લીધણ વડવાગિનિ? નિશિદિનિ
 પ્રવૃત્તિઓ જાણે જલધિધગકારે ઉછળતી.
 ગળે મેલી મેલી જગની સરિતાઓ અણગાણી;
 ગલીરે એ હૈયે નિજની લઇને નાવ રમતાં
 કરોડો નિઃશકે. નિજ ઉરવરાળો દૂર સુધી.
 વહાવી વર્ષાવે અમી-હૃદય કેરાં અણખુટયાં.

અને આકાશી એ ગહન ઉરની શાંતિ દિસતી,
 ન જીવે કે ઊંડે રતનકણ જેવા દીપી રહ્યા
 વિંઝાતા ગોળાઓ, મથન કરતા જે હૃદયનું.
 વ્યથા ના જોવી ને ફક્ત ઉર આનંદ જ મહીં
 જગે ભાગી થાવું. સત પુરુષ તો નિજ વ્યથા
 વલોવી સૌ સામે નિજ સકળનો સાર ધરવો.

ગયા સિંધુ કેરું મથન કરવા દેવદત્તને,
 વલોવી મેરૂથી જલધિજલનાં રતન અમુલાં.
 અંતિ નાચ્યા, રાચ્યા, તહીંજ વિષ હાલાહલ ચડ્યું,
 દિશાઓ બેરીને પ્રલયપુર જેવું ઉભટિયું,
 અને રત્નો બેલા સુરઅસુરથી ના વળી શક્યું!
 ઉમાશૃંગેથી ત્યાં શિવ ઉતરિયા સંયમવ્રતી
 સુરક્ષ્યું ને પૂંઠે અમૃત ન મળ્યું તેની નવ તમા !

મળીને આજે એ સુરઅસુર આ માનવ તણા
 વિશાળા સિન્ધુનું મથન કરતા સ્વસ્વહિતથી.
 મળ્યાં રત્નો કે ના કવણ કહશે ? કિંતુ દિસતાં
 વિષો બોડા પૂરે જગ ઉભરતાં તે છુરવવા
 ગળું શે એકાકી મનુજ તણુ ? તોયે ધીરપથી
 ધરે કોઠે ગાંધી સ્મિત ફરકતે સંયમવ્રતી

ન રે ! તારે પડે, જગત ! વિષ દેવા જવું પડે
 યથા ગ્રીસે પૂર્વે સુકંતુ કર ખ્યાલી વિષ તણી
 દીધી, ને બેલુડી પ્રભુપ્રણયમાં પ્રાણુ ધરતી

સુકંઠી ત્રીરાત્રે ફીધ વિષ કટોરી નુપતિએ
 ન એવું ગાંધી ને.—નિજ નજર તણી ચલત્રીને
 વિમે ગોતી એ તો વિષહૃદયપ્રાણા, વિષ સુસ્તી
 લડી દે પાછા એ ઉર અમૃત પૂરી નિજ તણાં.

અસતપુંજે, હિંસાફળ, હૃદયને ખાળી દમતા,
 ત્રિકારો વંટોળી ઉર વિમલ પીંખેજ શતધા;
 ગરીબી પાતાળે જન સખડતાં કોટિ કીચડે,
 સ્વધર્મોના લેદો જગવી અસહિષ્ણુ લડી મરે;
 પછી શે' એકાકી દૂર કરી શકે પાપ ઢગલા ?
 વિણી વીણી ફેંકી દઇ લીતરના કુદ્ર વિષયો
 ઉભા ગાંધી પંડે સહન કરવા સત્યવિતકો.

ઘવાયું જ્યાં કિંચિત સત, જખમ ગાંધી ઉર થયે;
 નિત્રોવાયું હૈયું, કહીં જરીય જો પ્રેમ દુલભ્યો,
 ગરીબીથી કંપી નિજ જીવન નિઃકિંચન કર્યું,
 ઉંચા નીચા લેદે થરથરી લીધું દીન પઠ્યું.
 શકે કે એકાકી હૃદય, સહ્યું એથી કંઈગણું.
 પથારી જે લીખે સમરખિય પૂર્વે રચી હતી
 સદા ગાંધીને તે મરણ શરશચ્ચા પર સુવું!
 જીવન ભર એ શે' જીવવું ?

અરે શાને સાધો ! તસુ તસુ મરે મોત ? જગ કહે.
 વદે સાધુ : 'તો કાં તસુ તસુ તમે સત્ય છુંદતાં ?
 અરેરે ! નાનોશો જખમ પઠતાં સત્ય ઉરને
 કશી ત્યાં લાખોની મુજ સરીખડાંની ઉરવ્યથા ?

નિસાસો દે કંપી સત્ત ઘડીક એથી જગતનાં
હજારો હું જેવાં મરણ અલિનન્દે વરદ એ
‘મરે’ તારે બાણ્યુ કયમ ઉગરશે સત્ય? ‘મરણે
હું જેવાને, એનું હૃદય રૂઝશે એ ન બસ શું?’,
ઘણાએ જીવીને સત્તહૃદય ઠાંયું, મરણથી
અને કુંએ; આજે નહિ જ અલિનન્દી જીવનને
ન કે વન્દી મૃત્યુ, પણ ઉભય કેરી સમતુલા
રચી સામંજસ્યે ઇહ શરીરમાં એય બળને
ધરી, જીવે ગાંધી પરમસત્તામાં; ને ક્ષણેક્ષણે
દિસે આયુર્દોલા જીવનમરણોમાં હિંચકતી.

હજારો ખીજ કેં ધરતી પરકરમા સૂરજની
કરે, ધ્રુસ્કે રોવું તદ્દપિ ન શમે, અંતરબ્યથા
તાણા બ્વાલાસુખી પ્રત્યપણ અંખે અધીર થૈ,
તને મારે કહેવું કવિજન અરે તે સમયના!
અમારી સામે તું નજર કરવી રે ન ચુકળે.
જમાને તારે જો જગત-ઉર-લાવા સળગતા
ઉરે પોતા કેરે હસી ઠલવતા સંતજન હો,
કવિ ! તો રેડીને જીવન નિજ ગાળે : ‘જગજનો !
રિખાવી સંતોનાં હૃદય, કુરમાનીની પછીથી
તમે ગાશો ગાથા, રમત કૂર એવી શીદ રમો
ન કાં પહેલેથી તો હૃદય પરખો સંતજનનાં
અમે આજે ગાતા ઇશુની કુરખાતી; બસ થયું !
ન કાલે ગાંધીની જીવન બલિગાથા કવીશ તું ?

ઉમાશંકર જોષી

જીવનનો કલાધર

યુદ્ધ દાવાનળે દાઝ્યા તપેલા પૃથિવી તલે,
અમી વર્ષાવતી શીળી કોની આ પગલી પડે?

પુણ્યો ફળ્યાં ભારતની પ્રજાનાં!
અહો! મહા ભાગ્ય વસુધરાનાં!
ગુલામ બેરે વહી મુક્તિગંગા!
ઉઠે ધ્વજો અંતર સ્નેહ રંગ્યા!
કોના સુણીને સૂર આંસુભીના
ગળી જતી વિશ્વની બોર હિંસા?
ઉલેચવા પાપ યુગો યુગોનાં
શું ઊતરી મૂર્તિમતી અહિંસા?
અંગો બધાં સંયમથી રસેલાં,
કંગાલની હાય થકી ભીંજેલાં;
લંગોટીમાં કાય લઈ લપેટી,
ચાલે પ્રભુપ્રેરિત પ્રેમમૂર્તિ.
કલ્યાણના ચેતન બોલ બોલે
વેરી રહે પુષ્પિત પુણ્ય પુંજ.
ને કીકીઓ મંગલ દ્વાર ખોલે,
રચાય ત્યાં શીતલ સ્નેહકુંજ.
હસાવતું કોમળ મુકતહાસ
આનંદ-વર્ષા-ઝડીઓ ઝરી રહે,
આંખે ભર્યો પ્રેમ તણો પ્રકાશ

અમકાવતો માનવમેદની વહે.
 ને અંતરેથી તપવારિ કેરા
 અનેક ધાર ઊડતા પુવારા.
 સિંચે નવાં જીવનથી નમેરા
 દુઃખી ઉરોના રસશુષ્ક ક્યારા.
 તૂટે યુગોની જડ શૃંખલાઓ,
 ને ઊઘટે અંતરની કળાઓ;
 ફાટે ફૂટે જીવનની સમૃદ્ધિ
 ખીલી રહે સૌરભ આત્મશુદ્ધિની.
 ઝીલી રહે શાશ્વત અંજલિએ
 તૃષાપીડાતું જગ દિવ્ય પ્રેરણા.
 અનેક કાને મધુરી સુણી રહે
 અમીઝરી મંગલકારિણી વીણા.
 ઝગી ઊઠે ભાવિની ભાગ્યલેખા
 જ્યાં એ જગે અંતરપ્રેમ પાથરે.
 મુખે તરંતી સ્મિત સૌમ્યરેખા
 સંસારનો યુદ્ધ વિષાદ આવરે.

*

નિશાને ઘોર અંધારે પુષ્પની પાંદડી રહે,
 પ્રભાતે સૂર્યનાં દર્શો નવાં તેજે હસી પડે,
 ને લૂછે ઓસનાં ણિંદુ, નચાવે મૃદુ પાંખડી;
 એવી હર્ષે પ્રજા નાચે, હસે ચેતન આંખડી.

દેખીને તપચાંકેલું, પ્રસન્ન મુખ નિર્મલું,
જનમુખે ઝગે પ્રેમ, જાગે અંતરમાં પ્રભુ.

*

દુષ્કાળે વાદળાં કેરી જુએ છે વાટ ખેડૂતો,
જોતા'તા રાષ્ટ્રશક્તિની તેમ સૌ હિંદવાસીઓ.
ત્યાં દાદા-બાલ-લાલાની વર્ષી ચેતનવાદળી,
એટલાં જળથી કિતુ દુગ્ધા ના દિલની ટળી.
એવે ચોદિશને ઘેરી ઝૂકી મેઘઘટા મહા,
દયાની હેલીઓ વર્ષ્યા તમે, ને સૌ હૃસ્થાં અહા !
હસી, ફાલી, ફૂલી હર્ષે સર્વે માનવક્યારીઓ;
અનેરાં પ્રેમનાં તેજે ઝગી ઉર-અટારીઓ !

ટહુકી જગે ભારત કોકિલા, ને
મૈયાતણાં ગૌરવદુઃખ ગાયાં;
કલા કરી પૂર્ણ કલાવતાદે
મૈયાતણાં સંસ્કૃતિ દૂધ પાયાં;
દેલી હુતી ત્યાં લગી માતકેરી
હૈયા તણી સુંદરતા રસીલી.
તમે પ્રકાશ્યું શિવ સ્તત્ય સુંદર
વિરાટ ઓ છવનના કલાધર !

*

પિતા છે દિવ્ય કાન્તિના, વિરાટ નવું યુગના,
 ને છે મોતી, અહિંસાની ગોદે જંગ લેપેટતા.
 ખંધુ છે સા ગુલામોના, દેવ છે દુખિયાં તણા,
 આશા છે વિશ્વ આખાની, છે સર્વસ્વ જ હિંદના.
 કદી તો મધુરી વેરે વાંચા કૌમલ મંજરી,
 ને ખળવે કાઠ વેળા કરાલી રણ ખંજરી.
 એ નાદે ઉર્મદિરથી નાસે સેતાનના ગણો;
 હૈયે હૈયે તમે કીધાં પુણ્યનાં સમરાંગણો.

કંકાલને તાંડવ નૃત્ય શીખવ્યાં,
 મૃત્યુ મહીં જીવન ઓળખાવ્યાં.
 ને છૂટવા લીધણ નાગ ચૂડથી
 આપી તમે નિર્મળ પ્રેમખુદી.

*

ઝંઝાનિલો સૂસવતા વિકારતા;
 ગાળે તુફાનો ધનબોર કારમાં.
 અકંપ ઊભા વચમાં અડોલ,
 શમાવતા ઉચ્ચરી સ્નેહ બોલ.

*

અણુથીયે પિલાવાની છે હૈયામાં વિનમ્રતા
 સુહામા-નરસૈયાની માણવી છે દરિદ્રતા.
 ને સ્વાગમાં લોગ અનેક માણ્યા,
 સેવાં મહીં સ્વાદ અખૂટ આંણ્યા.

ઉદ્યોગની સુંદરતા પિછાની
 ખેતી અને વણકરી નિજ વૃત્તિ માની.
 એવો પુરા સંત થયો કપીર,
 વણ્યાં જતો ચાદર એ ફકીર.
 વિરાટનાં ગીત અખંડ ગાતો,
 ને મસ્તીમાં નિત્ય રહુન્ત માતો.
 કાંતો તમે એ નિત કર્મવીર,
 કંગાલ કાળે દમતા શરીર.
 અઠંગ છો સત્ય તણા પૂનરી;
 ઉરે સદા જગૃત કર્મયોગી
 એ સત્યને સુંદર સુપ્રકાશે
 અંધારની ખીણુ ઊંડી વળોટતા.
 —ને કર્મમાં, અંતરને અવાળે
 આત્મા તણી શક્તિ અમાપ દોળતા.
 અજાત શત્રુ, સ્થિત પ્રજા, સૌમ્ય,
 જંખી રહ્યા પ્રહયર્યેજ પ્રહ.
 નિષ્કામ ચર્યા નીરખી તમારી,
 પ્રત્યક્ષ ગીતા જીવતી નિહાળી.
 યોગી તમે ભારતવાસી હૈયે,
 જન્મી ચૂક્યા છો જ કરોડ રૂપે.
 જગજ્જનોનાં ઉરમાં તમારું,
 શોભે સદા આસન દિવ્ય ન્યારું !

*

‘સર્વમેધ મહાયજ્ઞે હોમ્યાંતાં ભૂત માત્રને
 વિશ્વરૂપ મહાદેવે,’ કહ્યું એવું કવિજને.

સર્વમેધ મહાયજ્ઞે હોમી સર્વસ્વ માત્રને,
તમેયે આજ શોભો છો વિશ્વરૂપ જગદ્ગુરો !

* * *

વિરાટની ઓમ વિષે પ્રશસ્તિ,
કો આંકતી અંશુલિ તારકાક્ષરે.
લખે, લખે ને વળી રોજ ભૂંસતી,
ગીતા શુભોની ન લખાય પૂરી.
ગાથા એવી સંતનીયે અધૂરી,
વીલી જતા માનવબોલીમાં લખી.

ઉમાશંકર જોષી

રાષ્ટ્રયજ્ઞ

: મંદાકાંતા :

અતૃપ્તિનાં અગ્નિ તપને પ્રાણુનાં તેજ પાતો,
આશાવાદી અમર જગસ્વાતંત્ર્યનો કો' વિધાતા :
ફેલા કો' પ્રલય સરખો મૃત્યુના ગીત ગાતો,
સંક્રાંતિના નવસૃજનની પ્રેરણાનો પ્રણેતા.
શ્રધ્ધાકારો નિજ જીવનના ધ્યેયને દોરનારો,
પોંખે છે એ ક્ષિતિજ પર સ્વાતંત્ર્ય કેરું પ્રભાત.
સંજોગોના સળંગ ઘમસાણો વિશે ધુમનારો,
અર્પે છે એ જીવનભરના યજ્ઞનો પુણ્ય તાપ.
સિધ્ધાંતોના જખમ ખમતો એકલો કાર્યપ્રજ્ઞ,
આરંભે છે જગતકુલમાં કર્મનો રાષ્ટ્રયજ્ઞ.

દન્ડુલાલ ગાંધી

મોહનનાં ભગ

ઝીલો ઝીલો ઝીલો સહુ જાગી ઝીલો—

તેજ-સુધા જે જે રેલાય !

જગકાને કહી કંઈ વાતોં નવી,

ધીમે ધીમે બહાણું નવું વાંચ !

હતાં ચંપાયાં જે સોણાં આધારે,

વેદનાને બેને નેણાં જે ભારે;

આશા-પંખી તહીં પાંખો પસારે !—

ધીમી ધીમી ધીમી જુવો પાંખો મૃદુ એ વીંઝાય !

આવો, આવો, નરનારી સહુ આવો,

પ્રભાત-તેજ ઝીલી આંખોમાં લાવો !

અવસર ફરી ફરી કંથાંથી રે આવો !—

મોહનના ભર્ગે જુવો ભારત આખું આ છંદકાય !

૫.

વંદુ મહાત્મેન સદા તપતેજ દેખો.

ગા.

કોણના ચરણમાં ?

ગરવી ગુજરાતના

શિષ્ટ સાહિત્યની આઠમી પરિષદે
જેહુ સમે આપણી વાણી ગુજર તણા
લબ્ય મંદિર મહીં,
સ્નેહપૂજન કરી, અર્ધ્ય નિજ અર્પતાં
લક્ષ્મણદે ચડ્યાં,
તે સમે લક્ષ્મણ કો વિરલ શિરોમણી
કોણ છે એવડો ?

જેહુના ચરણમાં

દીન શિર માહડું

લક્ષ્મણી ઝૂકવું ?

*

*

*

લક્ષ્મણ નરસિંહથી માંડીને અવનવી વિવિધ લક્ષ્મણ થકી
દિવ્ય એ વાણીની પરમ એ ભૂતિને

સ્વાંગ સુંદર કેં ભાવથી શા સૂઝ્યા !

મીઠી મૃદુતાથી, લલિત લાલિત્યથી,
પ્રેમ ને લક્ષ્મણી, જ્ઞાનના ભારથી,
ત્યાગના તપથી, ઈશ્વરના કેશથી,
કારમા વેણથી, ધીર ગંભીર ને ઠાવકી ણાનીથી,
ભાવથી, સ્નેહથી, ઉચ્ચ આદર્શથી,
આપણી ભૂતિએ જ્યાર દીપી રહી.

*

*

*

ન્યૂનતા માત્ર એ પૂણ્યભૂતિ મહી
 એક ખુંચી રહી આપણા હૃદયમાં :
 ચળકતાં તેજનાં શૌર્યથી ઉછળતાં
 ધબકતાં, નોતરતાં જીવન ઉદ્ભાસથી
 પ્રાણચેતન નહિ ભૂતિમાં સાંપડે ?
 ભૂતિએ જડ અને સ્થૂળ અવયવવડે
 રસિક અમ હૃદયમાં શૂળસમ સાલંતી.

* * *
 દેશના અવનવાં કે અહોભાગ્યથી,
 જાગીને—ઊઠીને

હિંદના દીન ને દુઃખી સંતાનને,
 આત્મ અભિમાનતાં, સ્તેહ ને ત્યાગના,
 જીતિ ને શૌર્યના,
 શબ્દસ્વાતંત્ર્યના પાઠ શીખાડવા,
 મહાભાર્યા પીટીશનાં રાજ્યના તંત્રના ફૂર ને ફારમાં
 લોહના બંધનો સત્વરે તોડવા
 યુદ્ધમહી નોતર્યા સાધુ ગાંધીએ.

* * *
 નોતર્યા યુધ્ધમાં
 વિરલ પડકારથી,

ગીર જંગલતણા વ્યાઘ્રની ત્રાડથી,
 વિશિષ્ઠસંમ યોગીના શાંત સાગર સમા
 સાધુની તેજસ્ય હૃદયહાકલથકી
 સકલ હિંદીજનો, દિલ્લ એ ગુર્જરી વાણીના સૂરમાં.

સૂણીને કારમી હાક નવહાવનની
 વીર પંભળના, બંગના બહાદૂરો;
 દક્ષ દક્ષિણતણા મીર મદરાસના,
 દેશ આખાતણા વીર વીરાંગના,
 ઢોલ, ત્રંબાળુ ને હુંદુલિ નાદથી,
 સજ થયાં આહૂત અર્પવા દેહની
 દેશસ્વાતંત્ર્યની પરમ એ વેદિમાં.

*

*

*

સકલ ગુજરાતની મૂર્તિરૂપ વાણીમાં
 ભકતશિરમોર જે,
 સત્યના શસ્ત્ર ને નીતિના અસ્ત્રથી
 રણમહીં ધૂમતા શૂર પણમુખસમા,
 ભકિત ને ભાવમાં કૃષ્ણ સ્મરણાવતા,
 ત્યાગ ને તપમહીં પુદ્ગસમ શોભતા,
 સ્નેહ ને શાંતિમાં ઇસુ અવતારસમ,
 દોરવા મનુજને તેજના માર્ગમાં
 વિચરતા જગમહીં જગતલેગીસમા,
 ભકતના વૃંદમાં ભકતશિરમોર જે,
 અમર એ ગાંધીના પુણ્ય ચરણોમહીં
 દીન શિર માહુરું ભકિતથી ઝૂકવું.

ધનસુખલાલ કૃ. મહેતા

મંગલ શબ્દ

(ઉપભતિ-વંચસ્વ-ઈંદ્રવંશા)

ત્યાં દૂરથી મંગલશબ્દ આવતો !
 શતાબ્દિઓના ચિરશાંત ધુમ્મટો
 ગળવતો ચેતનમંત્ર આવતો !

પ્રકાશના ધોધ અમોઘ ઝીલતી
 ધપે ધરા નિત્ય પ્રવાસ પંથે;
 ઝૂમી રહી પાછળ અધકારની
 તૂટી પડે લેખડ અર્ધ અંગે.
 વિરાટ ખોલી નિજ તેજઆંખ
 કબ્યાણુનો મંગલપંથ દાખવે;
 એ તેજ પીને નિજ સૃષ્ટિ ખીલતી
 ભેતી ધડી, એ વધતી ઉમંગે
 અંગે લગાવ્યા હિમ લેપ શીળા,
 જવાલામુખી કિંતુ ઉરે જવલંત !
 મૈયા તણે અંતર શું હુશે પીડા ?
 કે સૃષ્ટિ ચિંતા ઉરમાં અનંત ?
 વિશ્રામ કાજે વિરમે નહીં જરા
 અકથ્ય દુઃખે અકળાય હૈડે !
 ઉચ્છવાસથી વાદળ ગોટ ઊડે,
 ને દૂર ફેલે જલનીલ અંચળા !
 ભમે ભમે દુઃખ તપી વસુંધરા !
 ડગો ભરે તેજ પથે અધીરાં !
 એ તોય પૂરા ન થયા પ્રકાશ !

દેા મિત્રતા છવતવારિ સંત.
તોયે રહે પાવક એ ધગંત!
પેગામ દેવી પયગંબરો વદા,
શ્રીમી ન એ લીધણ વિશ્વવેદના!

ત્યાં દૂરથી મંગલ શબ્દ આવતો!
યુગો તણી કૈંક પડી કતાર
આવે ક્વનિ એહની આરપાર;
'તું પાપ સાથે નવ પાપી મારતો?'
એ મંત્ર ઝીલ્યો જગને કિનારે
ઊલેલ યોગી પુરુષે અને કે,
આરણ્યકોએ, ઋષિ મંડલોએ;
સુલેલ બુદ્ધે, ઇશુએ, મહાવીર.
ન તોય નિદ્રાજડ લોક જાગ્યાં
કુળી ગયો મંત્ર અનંતતામાં!

એ આજ પાછો ધ્વનિ સ્પષ્ટ ગાજતો
 આ યુદ્ધ થાક્યા જંગને કિનારે.
 ગાંધી તણે કાન પડેયો, ઉરે મર્યો,
 ને ત્યાં થકી વિશ્વ વિશાળ વિસ્તર્યો.
 યુગો યુગોની તપ સાધના કળી!
 જરી મંહા અંતર વેદના શમી??
 માસે માસે, અભિનવ હાસે,
 ભિંગે બીજકલા;
 યુગે યુગે પયગંબર નંગે
 ભાંગે જગ શૃંગલા.

ઉમાશંકર જોષી

સ્વાગતમ્

(ગાંધીજી ગાળમેળથી પાછા આવતા હતા ત્યારે)

શ્રુત્વા ત્વન્નવશાન્તિમન્ત્રમપરં નિઃસ્તબ્ધમૂતં જગદ્
 હિંસાસ્ત્રાણિ વૃથેતિ સત્યમંવનો જ્ઞાતં ચ સર્વેર્જનૈઃ ।
 ત્વં દેવોઽસિ સમસ્તમાનવકુલે ત્વં સેવકો વૈ પરઃ
 શબ્દે યાં તવ શક્તિરસ્તિ મહતી સ્વાતંત્ર્યદાઞ્ચસ્તુ સા ॥
 ધન્યોઽયં દિવસઃ પ્રસન્નવદનાઃ સર્વે જના આગતા
 નાર્યઃ કુંકુમવર્ણયુક્તવસના અમ્બોધિતીરસ્થિતાઃ ।
 બાલા અંત્ર તવપ્રભાવકરણૈરાકાર્પિતા મીલિતા
 હિંસાયા જંગદુદ્ધરન્ જનગુરુઃ પ્રત્યાગતઃ સ્વસ્તિ તે ॥

વાદરાયણ

महात्मप्रशस्तिः

(लग्धरावृत्तम्)

यस्य भ्रूमङ्गमात्रं

हरति सुमयदां चण्डतां राजलक्ष्म्या

येनोक्तः शब्द एको

जनयति चलनं सुतलोके समस्ते ।

नावद्धं येन देहे

ग्रहरणमपरं वै क्षमामन्तरेण

सोऽयं स्वातन्त्र्यमूर्ति

जगति विजयते गांध्यपाहो महात्मा ॥१॥

सर्वेषां वन्दनीयः

प्रकृतिमलिनतादैर्न्यदुःखोपहर्ता

वाचा पीयूषवत्या

परवशपातितं लोकमुद्वेधयन्त्यो ।

दृष्टोऽसौ शुक्लदेह

स्तदपि मदवतां भ्रूभुजां दर्पहर्ता

सोऽयं स्वातन्त्र्यमूर्ति

जगति विजयते गांध्यपाहो महात्मा ॥२॥

(अनुष्टुप्)

अहिंसाव्रतधारी यो राष्ट्रेस्त्वापरायणः ।

निर्मलो निरहङ्कारो महात्मा वन्द्य एव सः ॥३॥